

*„Új könyvtár virul itt,
tele rendbe rakott tudománnyal.
Fontos, hogy mindent nyitva találj odabent.”*

Tudomány és kutatás a Klimo Könyvtárban

A Pécsi Egyetemi Könyvtár kiadványai 13.

*„Új könyvtár virul itt, tele rendbe rakott tudománnyal.
Fontos, hogy mindent nyitva találj odabent.”*

TUDOMÁNY ÉS KUTATÁS
A 240 ÉVES KLIMO KÖNYVTÁRBAN

A 2014. október 16–17-én rendezett jubileumi
tudományos konferencia tanulmányai

Szerkesztette:
Dezső Krisztina – Molnár Dávid – Schmelczer-Pohánka Éva

Pécs, 2016

A kötet megjelenését támogatta:

Pécsi Egyházmegye

Pécsi Tudományegyetem

PÉCSI TUDOMÁNYEGYETEM
Egyetemi Könyvtár és Tudásközpont

Pécsi Tudományegyetem Egyetemi Könyvtár és Tudásközpont

Borítóterv: Gergely Zsuzsanna

Olvasószerkesztő: Fekete Ágnes

Kiadja a Pécsi Tudományegyetem Egyetemi Könyvtár és Tudásközpont
és a Pécsi Egyházmegye.

Felelős kiadó: Dr. Fischerné Dr. Dárdai Ágnes és Dr. Udvardy György

Nyomdai előkészítés: Virágmandula Kft.

Felelős vezető: a Kft. ügyvezetője
www.mandulavirag.hu

ISBN (print): 978-963-429-059-9

ISBN (pdf): 978-963-429-063-6

ISBN (epub): 978-963-429-060-5

ISBN (mobi): 978-963-429-061-2

ISBN (html): 978-963-429-062-9

ISSN: 1587-5202

© Szerkesztők és szerzők

© Pécsi Tudományegyetem Egyetemi Könyvtár és Tudásközpont

© Pécsi Egyházmegye

TARTALOMJEGYZÉK

Ajánló (Dr. Fischerné Dr. Dárdai Ágnes).....	7
Köszöntő (Dr. Udvardy György)	9
KÖNYVTÁRTÖRTÉNET – A PÉCSI KÖNYVKULTÚRA A 18–19. SZÁZADBAN.....	11
Monok István: A könyvtárak nyilvánossága a 16–18. században.....	13
Schmelcz-Pohánka Éva: „Mennyire szép odabent! Mily nagy a hírneve kint!” A pécsi püspöki bibliotéka alapításának korabeli ismertetései és recepciói.....	25
H. Simon Katalin: A Szombathelyi Püspökség szerepvállalása Szombathely kulturális életében a 18. század végén.....	47
Kocsis Éva: Mátyás Flórián kutatásai és könyvtára Pécsen.....	61
Gergely Zsuzsanna: Illustrationes – Régi könyves metszetgyűjtemény	89
OKTATÁS- ÉS MŰVELŐDÉSTÖRTÉNET	97
F. Dárdai Ágnes: Pécsi vonatkozású történelemtankönyvek a Pécsi Püspöki Joglyceumban (1865–1922).....	99
Egyed Emese: A fegyelmezett világ munkása. Daniele Concina a színjátszás veszedelméről.....	113
Boda Miklós: Az Erzsébet Tudományegyetem Könyvtára Balogh Károly (1879–1944) irodalomtörténész és műfordító életében....	129
JOG- ÉS HADTÖRTÉNET.....	147
Kiss Gábor: A 19–20. század kánonjogi műveltsége Pécsen	149
Pókecz Kovács Attila: Huszty István <i>Jurisprudentia Practicájának</i> hatása a 18. századi jogi oktatásra.....	163
Tegzes Ferenc: A <i>Világháború Heti Postája</i> képanyaga. Egy újabb érték a Klimó Könyvtár kincses ládjából.....	177
IRODALOMTUDOMÁNY.....	199
Maczák Ibolya: A méhkirálynő édes uralma. Esterházy Krisztina Jozefa felett mondott temetési beszéd a Klimó Könyvtárban.....	201
Nagy Imre: Az Olvasó, a Cenzor, a Könyvek és „egy gonosz lelkű Pap” (Szerzői szerepek Alexovics Vazul A ‘Könyvek’ Szabados Olvasásáról című könyvében)	209
Hartvig Gabriella – Jankovits László: A bárd és a magyarok. Michael Denis <i>Protepticónja</i> a Klimó Könyvtárban.....	217
A KLIMO KÖNYVTÁR TÖRTÉNETÉHEZ KAPCSOLHATÓ SZEMÉLYEK	243
Borsy Judit: Koller József nagyprépost francia kapcsolatai. Francia levelek a Klimó Könyvtárban.....	245

Hencz Enikő: Mit ajánlhatott Dobai Székely Sámuel Klimó György pécsi püspöknek? Dobai Székely Sámuel könyvtárának kínálata.....	267
T. Papp Zsófia: Agyich István kéziratos versei a Klimó Könyvtárban. <i>Ille vir est, quem Phoebus amat, cui Pallas amica est</i>	277
TÖRTÉNETTUDOMÁNY.....	321
Nagy János: Baranya vármegye követei az 1751. évi országgyűlésen	323
Vitári-Weber Adrienn: Egy főpapi magángyűjteménytől a (nyilvános) múzeum felé. A pécsi püspöki könyvtár numizmatikai gyűjteménye a kezdetektől 1918-ig	335
A KÖTET SZERZŐI.....	385

Mátyás Flórián kutatásai és könyvtára Pécssett*

Mátyás Flórián munkásságában két nagy korszak, egy nyelvészeti és egy történeti periódus különíthető el.¹ Nyelvészeti munkái 1855 és 1871 között jelentek meg,² majd lényegében haláláig történettudománnyal foglalkozott. Pécsre gimnáziumi tanulmányai kapcsán került először, ahol Kelemen József kanonok pártfogoltja lett, emellett Keszthelyen, Kantán, Nagy-Szebenben, Eszéken is végezte középfokú tanulmányait, majd Fiumében retorikát, Páduában poézist, Zarában (Zadar) filozófiát tanult.³ Békefi Remig szavait idézve: „(...) kegyeletes hűséggel ragaszkodott Pécshez (...)”,⁴ ahová 1839-be tért vissza, és amely városnak 1845. május 26-án hivatalosan is polgára lett.⁵

Gazdag könyvtárát számos, a korban ritkaságnak számító művel gyarapította, emellett azonban gyakran végzett kutatásokat hazai és külföldi könyvtárakban egyaránt. Kutatásai a hagyatéki iratanyag dokumentumai alapján olykor szöveg-hű, kéziratos másolatok, számos esetben pedig megjegyzésekkel ellátott jegyzetek segítségével követhetők nyomon.

* A témában végzett kutatómunka és a tanulmány nagyrészt a Magyar Nemzeti Levéltár kutatónapi pályázatával elnyert kutatónapok felhasználásával valósult meg.

¹ Egy harmadik, úgynevezett transzcendentális korszakot is elkülönítenek a szakirodalmak, amelyhez a következő művek köthetők szorosabban: *Személykettőzések és látomások története. Hiteles adatok időségi sorozatban. Függelékül: Túlvilági szellemjelenések* (Pécs, 1892), *Földi élet és áhitat csodái a természetvilágban. Látomások túlvilági állapotokról* (Pécs, 1892), *Élet a halál után. Függelékül: Eledel és pénz csak mellékes járulékok és idézések Isten színe elé. Történeti adatok gyűjteménye* (Pécs, 1893).

² Szilágyi Erzsébet Mátyás Flórián nyelvészeti működésének kezdeteként az 1855. évet jelöli meg, Békefi Remig úgyszintén, Szőnyi Ottó azonban az 1857–1871 közötti évekre teszi e korszakát. (SZILÁGYI 1976. 215., BÉKEFI 1906. 5–6., SZŐNYI 1909. 3.) Mátyás Flórián első nyelvészeti munkája, a *Magyar-árja nyelvhasonlatok* megjelenési éveként Békefi Remig és az Országos Széchenyi Könyvtár katalógusa az 1855-ös évet említi, Szinnyei József *Magyar írók élete és munkái* 1857-et, ami a Pécssett történet kiadás ideje. (SZILÁGYI 1976. 229.)

A nyelvészeti korszakba sorolható művek között kell megemlíteni a *Nyelvtudományi Közleményekben* közölt *Régi magyar családi és időnevezetek*, valamint a *Magyar nyelvitkaságok* című tanulmányokat. Az előbbi megjelenésének ideje a Szilágyi-tanulmány – és egyéb szakirodalmak – alapján 1875, az utóbbié 1876. Stemler Ágnes *Nyelvrokonság és nyelvtörténet. Mátyás Flórián nyelvtudományi munkássága értekezésében és a Nyelvtudományi Közlemények* vonatkozó számai alapján a *Régi magyar családi és időnevezetek* 1864-ben, a másik tanulmány 1865-ben jelent meg. (SZILÁGYI 1976. 228., STEMLER 2004. 169.)

³ BÉKEFI 1906. 2–19.

⁴ BÉKEFI 1906. 19.

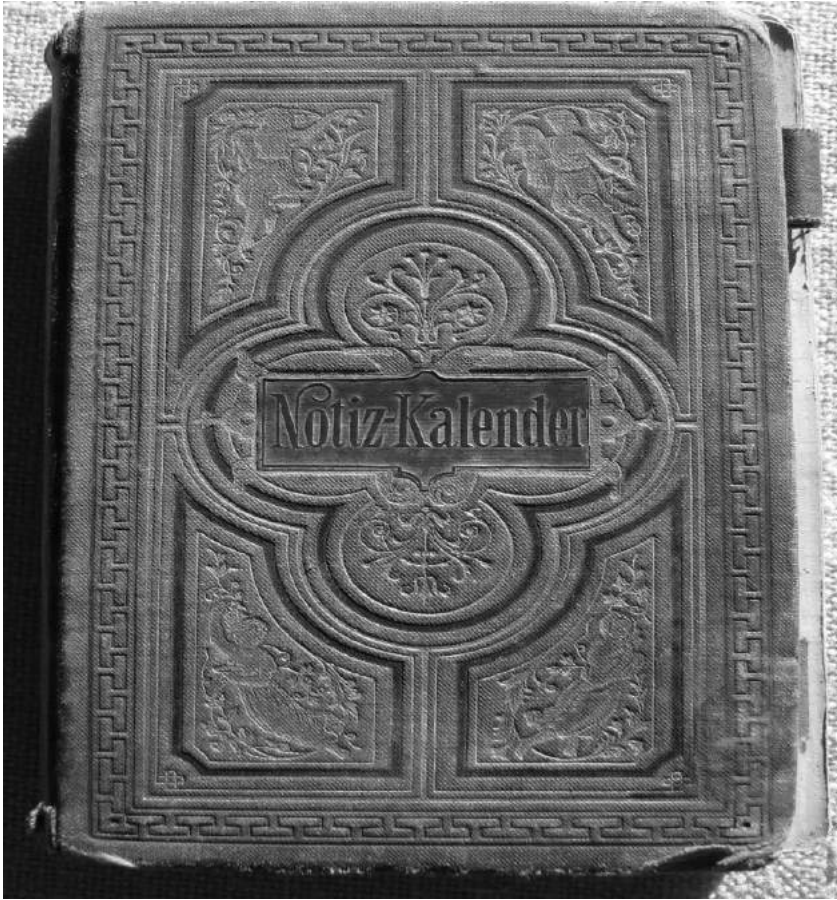
⁵ MNL BaML XIV. 39. a. 1. Mátyás Flórián polgárlevele, 1845. május 26.

születési és elhalálozási időpont	Születési hely és nevelési intézmény	Erdélyi		Magyarországi		Egyéb
		Szolgálati minőség	Függő	Állás	Állás	
1. Felső-Bácskai	1809. Mátyás 1. sz. p. t.					
2. Pécsi, Baranya	1809. Mátyás 1. sz. p. t.					
3. 49 éves.	1809. Mátyás 1. sz. p. t.					
4. B. K. K. K.	1809. Mátyás 1. sz. p. t.					
5. Pécs.	1809. Mátyás 1. sz. p. t.					

1. kép – Minősítvényi táblázat, 1862⁶

A tudós számára Pécssett, a püspöki könyvtáron kívül lehetőség nyílt kutatásokat végezni a püspöki levéltárban, ahol azonban a feltételezett kutatások időszakából nem maradtak fenn kutatói nyilvántartások. A ciszterci rend pécsi főgimnáziumának világi tanáraként (1858–1860) akár a gimnázium könyvtárában is hozzájuthatott egyes művekhez. A tanulmányban elsősorban a Magyar Nemzeti Levéltár Baranya Megyei Levéltárában található hagyatéki iratanyag kézíratai és feljegyzései, valamint a Pécsi Püspöki Könyvtár kutatói nyilvántartásai alapján vizsgálom Mátyás Flórián Pécssett, elsősorban a püspöki könyvtárban végzett kutatásait, valamint a kutatót, illetve kölcsönzött művek szerepét kézíratos munkáiban, számos esetben pedig nyomtatásban megjelent írásaira is támaszkodom. A hagyatéki iratanyag alapján a tanulmányban olyan források is közlésre kerülnek, amelyek Mátyás Flórián főbb tudományos nézeteinek alapfelgondolásaiba, valamint a tudósnak a Magyar Tudományos Akadémiához való viszonyába engednek betekintést.

⁶ MNL BaML XIV. 39. a. 3.

2. kép – Mátyás Flórián jegyzetfüzet és kalendáriuma, 1879. (14x9,5 cm)⁷

Egy-egy forrásként használt mű jelentőségét meghatározni egy életműben, illetve hatását felfedezni a szerző munkáinak tanulmányozása során pusztán a hagyatéki iratanyag részletes áttekintésére korlátozódva is kihívás, mivel Mátyás Flórián számos olyan műre, amely hozzájárulhatott ismereteinek bővítéséhez, nem mindig hivatkozik kéziratok munkáiban. Arra is találni példát, hogy nyomtatásban megjelent műveiben nem, de azok kézírataiban előfordul utalás egy-egy általa kutatót műre, ahogy arra is, hogy egyes kötetekre több alkalommal, illetve több különböző írásában hivatkozik. Annak vizsgálatával, hogy a Pécsi Püspöki Könyvtár értékes darabjainak milyen szerepe volt Mátyás Flórián munkáiban, végső soron Pécs egyetlen, akkoriban nyilvános könyvtárának a tudós munkásságára tett hatásáról kaphatunk képet.

⁷ MNL BaML XIV. 39. a. 4.

Mátyás Flórián könyvtára a Pécsi Püspöki Könyvtár épületében⁸

Mátyás Flórián nevelt lányára, Laky Mariskára hagyta végrendeletében kéziratait és könyvtárát.⁹ A könyvtár esetében kitétel volt, hogy lehetőleg egyben kell azt értékesíteni, ami 1905-ben a Pécsi Városi Múzeum Könyvtára javára meg is történt. A könyvtár számos értékes darabbal rendelkezett, tárolási problémák miatt azonban elzárva maradt az olvasóközönség elől, átmenetileg a városháza földszintjén kapott helyet.¹⁰ Az Erzsébet Tudományegyetem Pécsre költözése az 1923/24-es tanévben megoldást jelentett a tárolási problémára és egyben a közkönyvtár ügyére nézve is. Gróf Zichy Gyula pécsi püspök az egyetem rendelkezésére bocsátotta a püspöki könyvtár épületét, ahova 1924-ben került letétbe Mátyás Flórián könyvtára, egy évvel később pedig már az olvasók is használhatták annak darabjait. Az egyetemi könyvtár rész elkülönült a püspöki könyvtártól, a Mátyás Flórián-könyvtárat pedig az 1924. június 18-ai hétpontos megállapodásnak megfelelően az egyetemi könyvtáron belül is külön kellett kezelni. Az emeleti terek alaprajza alapján 1923 és 1945 között a Városi Könyvtár anyaga (Szikray Odó, Mátyás Flórián és Kelemen Mihály-féle gyűjtemények) az északi emelet utolsó szobájában került elhelyezésre.¹¹ Az átadás előtt minden könyvbe beütötték a Városi Múzeum Könyvtárának pecsétjét, és részletes leltár is készült.¹²

Az Erzsébet Tudományegyetemen letétbe került Mátyás Flórián-könyvtár a város tulajdonában maradt. A letét ideiglenességére és visszavonhatóságára nagy hangsúlyt fektettek a megállapodásban, mivel a város célja az volt, hogy a Pécs Városi Közművelődési Könyvtár létesítésekor annak egyik alapját képezze. Ennek megfelelően, illetve e terv megvalósítása részeként 1938-ban a város levélben kérte vissza a könyvtár egyetemi oktatásban nélkülözhető anyagát. A kérésnek az egyetem kész volt eleget tenni, 1938. december 1-jével meg is kezdődött a közkönyvtár anyagának kiválogatása, azonban a Mátyás Flórián-könyvtár nagy része az egyetemi könyvtárban maradt, jelenleg a Pécsi Tudományegyetem Egyetemi Könyvtár és Tudásközpont Történeti Gyűjtemények Osztálya őrzi különgyűjteményként.¹³ A könyvek mozdíthatatlanságának oka az egyetem és a város részéről fennmaradt, általam vizsgált dokumentumokban nem volt fellelhető, de valószínűsíthető, hogy a főleg nyelvészeti, történettudományi, filozófiai, természettudományi, vallási témájú művek helyett elsősorban szépirodalmi munkákkal szerették volna bővíteni a közkönyvtár állományát.

⁸ A Mátyás Flórián-könyvtár jelenlegi őrzési helyére kerülése előtti sorsáról, valamint a könyvtár összetételének változásairól bővebben lásd KOCSIS 2014. 215–244.

⁹ MNL BaML XIV. 39. a. 2. Mátyás Flórián végrendelete, 1899. március 19.

¹⁰ NAGY Ms 10.

¹¹ SCHMELCZER-POHÁNKA 2012. 207–208.

¹² MNL BaML IV. 1406. g. Pécs Város Elnöki ügyosztályának iratai E-5398/1930. (16853/1934. sz.).

¹³ PTE EL VIII. 114. 61/1938–1939.

A Pécsi Püspöki Könyvtár kutatói nyilvántartásai

A püspöki könyvtár látogatóinak és olvasóinak névjegyzéke a fólióalakú, félbörkötésű, közel négyszáz lapot tartalmazó vendégekönyvben olvasható, amelyből azonban Mátyás Flórián neve hiányzik.¹⁴ A vendégekönyvbe a könyvtár szinte minden látogatója és kutatója beírta magát, 1883-ban már a négyezredik bejegyzést rögzítették. A kor híres könyvtárát például a királyi család tagjai, püspökök, államférfiak, különféle tudományágak tudósai, grófok, bárók, katonatisztek, diákok tekintették meg, de bármilyen rangú látogató lehetett vendég.¹⁵ A következőkben tárgyalásra kerülő adatok is alátámasztják, hogy Mátyás Flórián biztosan végzett kutatásokat a könyvtárban. Asztalos Miklós szerint azért nem szerepel a neve a vendégekönyvben, mert „*Lehet, hogy földi hiúságot látott az olcsó névörökítésben és megvetette.*”¹⁶ E sor magyarázata talán Mátyás Flórián életvitelében keresendő, ugyanis a korabeli feljegyzések rendkívül zárkózott, szerény, a külsőségekkel nem törődő képet festettek a tudósról,¹⁷ aki ki is jelentette, hogy pécsi, Petrezselyem utcai (ma Aradi vértanúk útja) lakásában nem szívesen fogad látogatókat.¹⁸

A püspöki könyvtár kölcsönzési nyilvántartásai közül a legkorábbi dokumentum az 1808–1818 közötti kölcsönzéseket rögzíti. Azon időszokról pedig, amikor Mátyás Flórián a könyvtárból kölcsönözhetett műveket, illetve kutathatott ott, Fényes Miklós sorai alapján az Ms 556 jelzetű, 1833–1870 közötti kölcsönzéseket rögzítő dokumentum, valamint egy jelzet és cím nélküli, 1879–1897 közötti kölcsönzések – és néhány esetben a helyben használt művek – adatait tartalmazó, bőrkötéses könyvecske adnak információkat.¹⁹ Az előbbi jegyzékben feltüntették a kölcsönző nevét és foglalkozását, a kölcsönzött mű szerzőjét és címét, esetleg könyvtári jelzetét is, minden esetben bejegyezték a visszaadás tényét, néhány alkalommal pedig a kölcsönző neve mellett csak a kölcsönzött mű jelzete szerepel. Több esetben az írás olvashatatlan, vagy olyan jelzet található, amely ma már nincs a nyilvántartásban.²⁰ A jegyzékben az első oldalak rendszerezettsége után bizonyos időszakokban hiányosságokat tapasztalhatunk.²¹

¹⁴ ASZTALOS 1925. 11. A vendégekönyv teljes címe: *Följegyzése minden úri vendégeknek, kik ezen nyilvános könyvtárt meglátogatni méltóztattak. 1835-ik Évi Szent György hava 24-kétől kezdődővén.* (PEK TGYO KK Sz.R.I.16 = PEK TGYO It. Ms 581)

¹⁵ ASZTALOS 1925. 11–13.

¹⁶ ASZTALOS 1925. 13.

¹⁷ „*Még télen is fűtetlen szobában, bundában üldögélve törte a fejét a különböző történettudományi kérdéseken. Napnyugtával tért pihenőre, de reggel négykor már talpon volt. Az egész város tudta róla, hogy hozzá bejutni igen nehéz. Kerülte az emberek zajos társaságát, félrevonultan szeretett élni. Zárkózottsága eleinte annyira szemet szúrt, hogy egy időben bankócsinálás gyanújába került. (...) Nem kereste az elismerést, a rangot és a vagyont. Ami kevéske vagyonhoz házassága révén hozzájutott, azt is a Matessa nevű városi árvaházra hagyta.*” TÓTH 1963. 4.

¹⁸ Szőnyi megjegyzi: „*De tévedne, aki ezek után azt hinné, hogy keményszívű, cinikus, mogorva ember volt ő. Ime egy teljesen elhagyott kis leányt az utcáról fogadott be gondozó szeretetébe.*” SZŐNYI 1909. 17.

¹⁹ FÉNYES 1986. 311.

²⁰ FÉNYES 1986. 311.

²¹ SCHMELCZER-POHÁNKA 2012. 147.

A jelzet és cím nélküli, bőrkötéses könyvecskébe az eltérő írásképek alapján az olvasók maguk írhatták be az általuk használt mű címét, jelzetét, kötetszámot és a használó nevét, míg az előző nyilvántartásban az egyes időszakokban egységesebb írásképekkel találkozhatunk, így azt többnyire a könyvtárosok vezethették. Fényes Miklós az 1833–1897 közötti időszakból a legtöbb könyvet kölcsönzők tizennégy fős listáját is közli, amelyben az első helyre Németh Béla történész került 179, a tizenegyedik helyre pedig Mátyás Flórián gimnáziumi tanár 18 művel. Az első tíz, legtöbb folyóiratot kölcsönzők listájában nem található meg Mátyás Flórián neve.²²

Napjainkra az Ms 556 jelzet alatt egy 1834–1877 közötti kölcsönzéseket rögzítő dokumentum maradt fenn,²³ amely alapján Mátyás Flórián egy perzsa-török lexicont, Pesti Gábor egy művét, egy imádságos könyvet és a bollandisták munkájának egy-egy kötetét kölcsönözte, amelyekről a későbbiekben lesz szó részletesebben.

E jegyzékeket alapul véve Fényes Miklós könyvkölcsönzésre vonatkozó kimutatásához képest Mátyás Flórián esetében 18-nál kisebb számadatot fogunk kapni. Nem valószínű, hogy esetleg a kölcsönzött folyóiratokat is beszámította volna az általa kapott eredménybe, mivel a folyóirat-kölcsönzésre vonatkozó adatok nyilvántartására más jegyzékek szolgáltak, valamint Fényes Miklós elkülönítette a könyvet és folyóiratokat kölcsönzőkre vonatkozó adatokat, sőt a helyben olvasókról készült összesítéseket²⁴ is. Mivel Fényes Miklós a könyvkölcsönzések esetében egyéb felhasznált forrásokra nem hivatkozik tanulmányában, a Mátyás Flórián kölcsönzéseit rögzítő két fenti jegyzék esetében pedig pusztán az a legfőbb eltérés állapítható meg, hogy az Ms 556 jelzetű dokumentum nem 1833–1870, hanem 1834–1877 közötti kölcsönzéseket rögzít, így a számadatokban található eltérés oka nem azonosítható be egyértelműen.

Mátyás Flórián kölcsönzései pécsi otthonában végzett kutatásaihoz

Mátyás Flórián számos művet kölcsönzött otthoni használatra. A kölcsönzések idejének ismerete fontos szempont annak meghatározásához, hogy e könyveket konkrétan mely kutatásai során használhatta, mivel, amennyiben a kölcsönzés évét bejegyezték, kutatásaim alapján a művekre is legtöbbször az adott évben, illetve az a körüli időszakban készített kéziratos vagy nyomtatásban megjelent munkáiban

²² FÉNYES 1986. 314–315.

²³ PEK TGYO It. Ms 556.

²⁴ Fényes Miklós tanulmánya alapján a helyben olvasókról a könyvtár Ms 948 (mai jelzete: PEK TGYO It. Ms 1037) és Ms 949 kéziratai adnak információkat, amelyek az 1843 januárjától augusztusig tartó időszak forgalmát regisztrálták. (FÉNYES 1986. 315.) E dokumentumokban nem található bejegyzés Mátyás Flóriánra vonatkozóan, viszont felfedezhetőek Mauritius Hamulyák (február 20-ai bejegyzés) és Colomanus Hamulyák (július 10-ei bejegyzés) nevei. Mátyás Flórián 1844. augusztus 19-én kötött házasságot Vendriczky Aloysiával, özvegy Hamulyák Antalnival, akinek négy gyermeke volt ekkor: Hamulyák Móríc 15, Kálmán 13, Ferenc 11, Gyula 6 évesek voltak. (CSERKUTI 1925. 2.)

találni hivatkozást. E szempontra a következőkben csak a Pécsi Püspöki Könyvtárból kölcsönzött művek esetében térek ki részletesebben.

A Magyar nyelvtörténeti szótár szerkesztési munkálataihoz szükséges akadémiai kódexmásolatok kölcsönzése céljából 1862-ben kérelmet nyújtott be báró Eötvös Józsefhez.²⁵

Múltóságos Elnök!

Ezek óta, Magyar nyelvtörténeti szótár főszerkesztésével foglalkodom. E nemzet nyelvügyét eszménytelen szorgalommal kívül egyet, különösen anyagi állás-
-tot nem hozhatok.

A mű befejezéséhez fröhégyes codex-irodalmi kimerítő tanulmányok miatt Pesten kellő hasznosb tar-
-tozkodásvon házi körülményeknél fogva lehet-
-len lévén, - fizetlennel foglalkodom Múltóságos
Mr ismert hazafiúságához, azon engedély kégyes
megadása végett ^{helyettesítő} az akadémiai könyvtár
Codex-másolatait ^{helyettesítő} a fröhégyes jótállás mellett,
az illatos könyvtárak is a kárvonon Pécsen
használati végett ^{helyettesítő} a fröhégyes M. e. mun-
-ka rövid idő alatt befejezhetővé, ^{által} a mun-
-gyas szótár-irodalom gyarapítását szított, ^{által}
újabbon mondva egyedül teszi lehetővé.
Kérelmem kégyes méltánylását ^{remélvén} könyörgésem
a gyök

Múltóságos Elnök

Aláíratos J. Flórián
Mátyás Flórián
a m. t. akadémia tanácsja.

3. kép – Levél báró Eötvös Józsefhez (fogalmazóány), é.n.²⁶

²⁵ STEMLER 2004. 76.

²⁶ MNL BaML XIV. 39. e. 46.

A szótár ritka, a nyelvhasználatból kikopott kifejezések magyarázatát tartalmazza, amelynek anyagi források hiányában mindössze három füzete jelent meg, anyaga azonban a „zs” betűig összegyűjtésre került.²⁷ A harmadik füzetet *Magyar nyelvtörténeti szótár-kísérlet* címmel 1871-ben adták ki, amely a „b” betűs és a szótárból korábban kihagyott, fontosabbnak vélt szavak listájával (*Pótlék*) zárul. A második füzet megjelenését követően Mátyás Flórián az akadémiához írt jelentés fogalmazványában munkáját hiányos volta miatt „nyelvadatgyűjteménynek”, nem pedig szótárnak nevezi. „A ~~kiadott~~maradt s már most pótolható anyagmennyiség a nyomott szövegét megközelíti. Oka nem a szorgalom, hanem aránylagos költséghiány. (...) Engem realis szegénység akadályoz, Akadémiánkat morális tehetetlenség. Pénzerejét történet, régészet exact tudományok, ~~merítik ki,~~ s a nyelvtudomány philosophiai és külhasonlító része veszik igénybe; a nyelv beltörténete vagy késő, vagy időelőtti vállalatnak látszik.”²⁸

A szótár elkészítéséhez használt forrásainak egy részét Fráter Jánosné publikációja nyomán az akadémia kéziratárából 1867 és 1869 között kölcsönzött nyolc egység kézirat, kódexek és nyelvemlékek képezték.²⁹ Ezek közt megtalálhatóak voltak az Érdy-kódex, Simor-kódex, valamint az Érsekújvári, Pozsonyi, Lipcsei kódexek is, Szent Ferenc élete és az 1522-es Velyikei Zsoltárkönyv.³⁰ Az említett időszakban összesen harminckét egységet kölcsönzött, a további művek azonban – úgymint Szophoklész tragédiái, Cicero és Livius művei, valamint a Róma történetével kapcsolatos könyvek – nem köthetőek konkrétan egyik munkájához sem.

A hagyatéki iratanyagban öt, Mátyás Flórián kézírásával kitöltött kölcsönzési térítvény maradt fenn. Az Országos Széchényi Könyvtárból a „*Száz fabula, mellyeket Aesopusból, és ... egybegyűitet ... Heltai Gáspár*”,³¹ valamint 1872. május 17-én a „*Q. Horatius Flaccus. Ex recensione Richardi Bentlii. 2 kött.*”³² műveket kölcsönözte tudományos használatra, 1884. október 3-án a Nemzeti Múzeum Könyvtára által kiadott térítvény adatai szerint „*Ranzanus Petrus Epitome rerum*”, „*Ungaricum Viennae Austriae Raphael Hofhalter 1558.*” és „*Schwandtner SS. Rer. Hung.*” műveket.³³ A kölcsönzési térítvényeken az imént említett két esetben található évszám, így nem határozható meg pontosan, hogy mikor vett ki otthoni használatra műveket a budapesti Magyar Királyi Egyetemi Könyvtárból³⁴ és a Pécsi Püspöki Könyvtárból. Ez utóbbiból a térítvény adatai alapján „*Nestor: Russische Geschi., Leipzig, 1774.*”,³⁵ valamint „*Banduri: Imper. Orientale, Paris, 1711.*”³⁶ műveket kérte ki.³⁷

²⁷ MNL BaML XIV. 39. b. 7. A Magyar nyelvtörténeti szótár „B” betűje, é.n.

²⁸ MNL BaML XIV. 39. e. 54. Jelentés a M. Ny. Sz. ügyében, é.n. (A hagyatéki iratanyagból származó idézeteket azok eredeti sajátosságait megtartva, betűhíven közlöm.)

²⁹ FRÁTER 1965. 36.

³⁰ A *Magyar nyelvtörténeti szótár*hoz használt források teljes rekonstrukcióját lásd STEMLER 2004.

³¹ MNL BaML XIV. 39 f. 23. Kölcsönzési térítvény – Országos Széchényi Könyvtár, é.n.

³² MNL BaML XIV. 39 f. 24. Kölcsönzési térítvény – Országos Széchényi Könyvtár, 1872.

³³ MNL BaML XIV. 39 f. 25. Kölcsönzési térítvény – Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtára, 1884.

³⁴ MNL BaML XIV. 39 f. 26. Kölcsönzési térítvény – Budapesti M. Kir. Egyetemi Könyvtár, é.n.

³⁵ Lásd MÓRÓ 2001. 434. (N109. tétel) [NESZTOR Nacsalnaja letopisz.] Des Heiligen Nestoris und den Fortsetzer desselben älteste Jahrbücher der Russischen Geschichte von Jahre 858 bis zum Jahre 1203. Übersetzt, Anmerkungen von Johann Benedict Scherer. – Peter Suhm: Abhandlung von den Uzen oder

Térítvény							
a pécsi püspöki könyvtárból kiadott következő művekről:							
A k ö n y v		A nyomtatás		Kötetek		Kép, ábra stb.-vel vagy a nélkül	Könyvtári jegy
szerzője	címe, illetőleg része	helye	éve	száma	alakja		
<i>Nestor</i>	<i>Imperische Geschichte</i>	<i>Leipzig</i>	<i>1774</i>	<i>1</i>	<i>4. Bdr</i>	<i>—</i>	<i>E. VII. 20.</i>
<i>Banduri</i>	<i>Imper. Orientale</i>	<i>Paris</i>	<i>1711</i>	<i>1</i>	<i>folio Bdr</i>	<i>—</i>	<i>N I. 2.</i>

Mindenki felelős a kölcsön vett könyvért, míg e térítvény a könyvtárban őrzetik.

Kivevés ideje: *Mart. 15.* Kivevő: *Mátyás Flórián*

Határidő: *April. 15.* Állása: *magin*

Jegyzet: A határidőn túl mindenik intésért a szolgának 10 kr. fizetendő. Lakhelye: *Petreszil utca. 21/p.*

Pécssett, nyom. Iff. Madarász R. 1860.

4. kép – Kölcsönzési térítvény – Pécsi Püspöki Könyvtár, é.n.³⁸

Mátyás Flórián szerint a történetíró legfőbb feladata gondolatra ébreszteni az olvasót, az eredetiség, a pontosság és az okszerűség pedig megkövetelt, mert hiányuk csökkenti a historikus művek értékét.³⁹ Elvként vallotta a külföldi történetírás eseményeinek hazaiakhoz hasonló ismeretét, a régmúlt események igazolásához jelenkori feljegyzések és oklevelek tanulmányozásának szükségességét, valamint, hogy az adott eseményt egybe kell vetni más világtörténeti munkákban leírt hason-

Polowzern. Leipzig 1774, B. C. Breitkopf. [8], 310, [10] p. 26 cm. 4° - exl. Georgii Klimó 17'. Jelzet: PEK TGYO KK E.VII.20.

³⁶ Lásd MÓRÓ 2001. 43. (B81. tétel) BANDURI, Anselmo Imperium Orientale sive antiquitates Constantinopolitanae in quatuor partes distributae: quae ex variis scriptorum Graecorum operibus et praesertim ineditis adornatae, commentariis, et geographicis, topographicis, aliisque quam plurimis monumentorum ac numismatum tabellis illustrantur. Opera et studio Anselmi ~. Tom. 1-2. Parisiis 1711, J. B. Coignard. [6], LVI, 214, 444, [54] p. 1 t., 445-1017, 140, [30] p. 40 t. 9 térk. 44 cm 2° gr.-lat. / [Corpus scriptorum historiae Byzantinae.] / GPB:X. 11292 - exl. Georgii Klimó. Jelzet: PEK TGYO KK N.I.12-13.

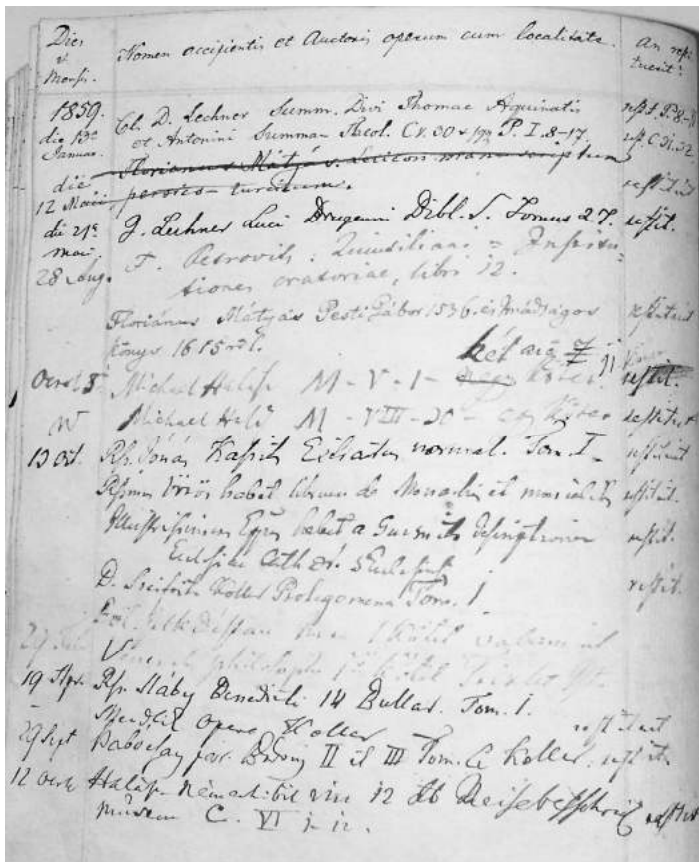
³⁷ MNL BaML XIV. 39. f. 22. Kölcsönzési térítvény – Pécsi Püspöki Könyvtár, é.n.

³⁸ (MNL BaML XIV. 39. f. 22.)

³⁹ MNL BaML XIV. 39. c. 83. Korunk történetírói és a tudomány, é.n.

ló eseményekkel.⁴⁰ Nagy valószínűséggel ezen utóbbi meggyőződéséből kiindulónan tanulmányozhatta Nestor és Banduri műveit.

A Pécsi Püspöki Könyvtár olvasói nyilvántartása az 1834 és 1877 közötti időszakból Mátyás Flóriánra vonatkozóan további négy kölcsönzési esetet rögzít. Ezek közül a legkorábbi bejegyzés 1859. május 12-ei, amely szerint egy perzsa-török kézíratos lexikont, 1859. augusztus 28-án pedig „Pesti Gábor 1536. és Imádságos könyv 1615-ről” könyveket kölcsönözte a tudós.⁴¹

5. kép – Mátyás Flórián kölcsönzései a Pécsi Püspöki Könyvtárból 1859-ben⁴²

Mátyás Flórián rendkívüli nyelvismerettel rendelkezett: tudott latinul, görögül, franciául, olaszul, héberül, elsajátította az arab nyelveket, később a szanszkritot, a perzsát, valamint a hagyatéki iratanyagban található Török-magyar hasonlatok cím-

⁴⁰ MNL BaML XIV. 39. c. 46. Pogány szokások őseinknél. Roger és Tamás esperesek a nagy tatárjárásról, é.n.

⁴¹ PEK TGYO It. Ms 556.

⁴² PEK TGYO Ms 556.

mel ellátott jegyzetei alapján⁴³ a törököt is. A Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Osztálya levelező tagjává választotta, székfoglaló értekezését 1859. július 7-én tartotta *A hasonlító nyelvészetről tekintettel a magyar nyelv írási fontosságára* címmel.⁴⁴ A perzsa-török szótárra történő konkrét hivatkozást nem fedeztem fel munkáiban, de kölcsönzésének időpontja e műve keletkezési idejéhez áll a legközelebb, így nagy valószínűséggel nyelvhasonlítási munkálatai során használhatta. Mátyás Flórián nem találta kellően megalapozottnak a finnugor nyelvrokonságot vallók nézeteit, és a korban népszerű nyelvhasonlító módszer híve volt. (Nyelvek külső hasonlításának vizsgálata során a szóhasonlítások mellett a szerkezeti – idomi – hasonlóságok vizsgálatát is elvégezte.) Azonban, ahogy az Stemler Ágnes *Nyelvrokonság és nyelvtörténet* című munkájában kifejtésre kerül, és amit a hagyatéki jegyzetek is alátámasztanak, Mátyás Flórián nem mindenre elszántan finnugorelles, a perzsa-magyar vagy az árja-magyar nyelvrokonság hirdetője volt.⁴⁵

A kölcsönzési napló Pesti-műre vonatkozó bejegyzése nagy valószínűséggel Pesti Gábor *Új Testamentum* fordítására (1536) utalhat, amelyre konkrétan az 1860-ban megjelent, *A magyar birtokviszony. Nyelvszabályozási munkálat* című kézirat-töredékében – amelynek első oldalán 1859. augusztus 9-ei dátum, valamint még *A Magyar Birtokviszony. Szabályozási kísérlet* cím szerepel – található hivatkozás.⁴⁶ Mátyás Flórián 1859-ben már a *Magyar nyelvtörténeti szótár*hoz is gyűjthetett forrásanyagot. Az Országos Széchényi Könyvtárból kölcsönzött Heltai-műre, valamint Pesti Gábor fabulafordításaira számos hivatkozás található a szótárhoz készített jegyzetei között, a nyomtatásban megjelent füzetekben és a harmadik füzet végéhez fűzött *Pótlék* részben. Ez utóbbi végén megtalálható az idézett írók és könyvek jegyzéke, amellyel kapcsolatban Mátyás Flórián zárójelben jegyzi meg, hogy emlékezetből állította össze.⁴⁷ Pesti Gábortól *Aesopus Fabulái* és az *Ujtestamentum* műveket,⁴⁸ a kiadás évét azonban egyiknél sem említi. A szótár hivatkozásainak legteljesebb rekonstrukcióját Stemler Ágnes adja, aki mindkét esetben az 1536-os kiadást tüntette fel az általa összeállított forrásjegyzékben.⁴⁹ Mindezek alapján nem lenne egyértelműen kizárható, hogy a kölcsönzési napló tárgyalt bejegyzése Pesti Gábor 1536-ban, Bécsben megjelent *Aesopus*-fordításaira utalhat,⁵⁰ azonban a Pécsi Püspöki Könyvtár katalógusában csak az *Új Testamentum*-fordítás adatai lelhetőek fel,⁵¹ ami ezen utóbbi kölcsönzését támasztja alá.

⁴³ MNL BaML XIV. 39. b. 17. Török-magyar hasonlatok, é.n.

⁴⁴ SZILÁGYI 1976. 209.

⁴⁵ STEMLER 2004. 10.

⁴⁶ MNL BaML XIV. 39. b. 3. *A Magyar Birtokviszony. Szabályozási kísérlet*, 1859. augusztus 9., 18. A hivatkozás pontos szövege: „1536-ban Pesti Gábor *Új Testamentuma* végén Zent Jakab hava áll.”

⁴⁷ MÁTYÁS 1871. lxxix.

⁴⁸ MÁTYÁS 1871. lxxi.

⁴⁹ STEMLER 2004. 136.

⁵⁰ <http://www.arcanum.hu/oszk/lpext.dll/eRMK/1f0f/2167/218f> [2015.01.10.]

⁵¹ MÓRÓ 2001. 79. (B702. tétel)

A kölcsönzési napló 1864. március 10-ei bejegyzése szerint Mátyás Flórián Bolland *Acta Sanctorum* című munkájának egy kötetét kölcsönözte. Jean Bolland dolgozta ki részletesen a Római Martirológium szerint kiadandó „Szentek életrajza” (*Acta Sanctorum*) koncepcióját, a 67 kötetes, befejezetlen sorozat három kiadásban jelent meg.⁵² Mátyás Flórián 1866. október 15-én egy újabb Bolland-művet kölcsönzött, amelynek címe ez esetben nem került bejegyzésre a kölcsönzési naplóba. A tudós gyakran hivatkozott munkáiban az *Acta Sanctorum* több kötetére – a tanulmány kereteit figyelembe véve a teljesség igényéről lemondva –, inkább kutatási témákra, mintsem konkrét hivatkozási helyek felsorolására korlátoznom e forrás felhasználásának ismertetését.

A magyar történetírás mesterként problémáit feltáró jegyzeteiben, a Szent Istvánnal, Gizellával kapcsolatos kutatásai, a 11. századi szokások tárgyalása során, a Vergilius-művekről, az egyháztörténeti kutatásai alkalmával készített jegyzeteiben mind találni hivatkozást az *Acta Sanctorum*ra. Az egyes köteteket alkalmanként pusztán mély vallásosságából kifolyólag is használhatta, ahogy ez lehetett az oka annak is, hogy a Pécsi Püspöki Könyvtárból 1859. augusztus 28-án a korábban említett „*Imádságos könyv 1615ről*”⁵³ művet kölcsönözte. E könyv adatai Mátyás Flórián munkáin keresztül nem azonosíthatók be pontosabban, a *Magyar nyelvtörténeti szótár-kísérlet Pótlék* részében⁵⁴ is csak egy 1783-i imádságos könyvre történik hivatkozás.

Szőnyi Ottó sorai alapján Mátyás Flórián a keresztény hit józanságának példaként tekinthető, aki vallásosságában is tudós maradt, adatkereső tudós.⁵⁵ Mátyás Flórián számos keltezés nélküli feljegyzése között találhatóak a következő sorok, amelyek a történész vallásosságáról tesznek tanúbizonyságot: „*Jézus Krisztus nélkül a történelem értetlen marad. A gondviselés működése csak az Ő jövede és önfeláldozása által szemlélhető. Jöttökör általános béke (...) magasb e világi fegyvernyugvásnál; s-ez isteni békével, új szellemi harc nem versengő pártokkal, sem a földi külhatalommal, hanem a világ minden békétlensége és jogtalansága belforrása ellen intézett viadal. Az ezeket tápláló politikai rendszer bukása is elkerülhetetlen vala. (...) A történettudomány isteni és emberi dolgokat tekint mert embert az őt kormányzó istenség nélkül nem ismerhetünk. Az emberben levő istenképe, az emberi nemre általában kitejesztethetik, s az emberi történet tartalma az isten képe helyreállítása az egész emberi nemben. Az elvet a megértésre, vallásban találjuk, s a cél hogy Status, Tudomány, s egész élet keresztényileg alakuljon át.*”⁵⁶

⁵² SZENTGYÖRGYI 2013. 77.

⁵³ PEK TGYO It. Ms 556.

⁵⁴ MÁTYÁS 1871. xxi.

⁵⁵ SZÖNYI 1909. 16.

⁵⁶ MNL BaML XIV. 39. f. 44. Vegyes feljegyzések, é.n.

Mátyás Flórián kutatásai a Pécsi Püspöki Könyvtárban a jelzet és cím nélküli, bőrkötéses könyvecske adatai alapján

A Pécsi Püspöki Könyvtár helyben használt műveit is rögzítő könyvecske Mátyás Flóriánra vonatkozóan 1894-ből és 1895-ből tartalmaz adatokat.⁵⁷ Az eredeti, fekete tintával írt bejegyzés szerint 1894-ben – konkrétabb időmegjelölés nélkül – Muratori *Rerum Italicarum scriptores* című művének XII. kötetét kutatta, majd a kötet száma ceruzával VI.-ra lett javítva. Lodovico Antonio Muratori az olasz reformkatolicizmus megalapítója volt, a *Rerum Italicarum scriptores ab anno aerae christiane 500 ad annum 1500. Tom 1–25* (Milano, 1723–1751.) az 500 és 1500 között élt olasz írók 25 kötetes életrajzi lexikona.⁵⁸ E művet már korábban is ismerte a tudós, a hagyatéki iratanyagban található kéziratok, jegyzetek alapján történettudományi munkáiban Muratori – többek között Bolland mellett – az egyik leggyakrabban hivatkozott szerzőnek tekinthető. Muratori a korban rendkívül népszerű volt, és Mátyás Flórián kézírataiban, valamint megjelent munkáiban sem erre az egy művére találhatunk utalást.

A *Rerum Italicarum scriptores* XII. kötetére hivatkozik például a Vergilius munkáiról készített jegyzeteiben, *A magyarok Dalmáciában. István és Péter korában*, a *Nyugat-Európa története korabeli krónikák alapján* kézirat-töredékeiben,⁵⁹ nyomtatásban megjelent művei közül például a *Chronologiai megállapítások hazánk XI. és XII. századi történeteire* című értekezésében.⁶⁰ A XII. kötetre jóval nagyobb arányban találni hivatkozást a különböző években megjelent történettudományi munkáiban, mint e mű többi köteteire együttvéve. A *Rerum Italicarum scriptores* más köteteire való hivatkozás fellelhető például Anonymus, valamint Péter és Aba királyok országlási évei kapcsán végzett kutatásainak jegyzeteiben, a VI. kötetre a *Nyugat-Európa története korabeli krónikák alapján* művéhez használt feljegyzéseiben hivatkozik.⁶¹

Muratori említett művére és az *Acta Sanctorum* egy-egy kötetére egy művön belüli hivatkozásra példát a *Történeti egyezések és tévedések* című, 1896. október 12-én a Magyar Tudományos Akadémia II. osztályának ülésén felolvasott értekezésében találhatunk, amelynek több töredékes, kézíratos változata maradt fenn a hagyatéki iratanyagban. Az egyes változattöredékek közötti különbségek vizsgálata rendkívül érdekes kutatás lehetne, keletkezési idejük azonban nem minden esetben állapítható meg pontosan.⁶² A székfoglaló értekezésnek szánt tanulmány akadémián

⁵⁷ PEK TGYO It. j. n.

⁵⁸ KÓKAY 1998. 196.

⁵⁹ MNL BaML XIV. 39. c. 112. Mátyás Flórián jegyzetei Vergilius műveiről, é.n., MNL BaML XIV. 39. c. 53. *A magyarok Dalmáciában. István és Péter korában*, é.n., MNL BaML XIV. 39. c. 59. *Nyugat-Európa története korabeli krónikák alapján*, é.n.

⁶⁰ MÁTYÁS 1899. 33.

⁶¹ MNL BaML XIV. 39. c. 37. Anonymus-kutatásokkal kapcsolatos jegyzetek, é.n., MNL BaML XIV. 39. c. 94. Péter és Aba királyok országlási évei, é.n., MNL BaML XIV. 39. c. 59. *Nyugat-Európa története korabeli krónikák alapján*, é.n.

⁶² MNL BaML XIV. 39. c. 79. *Történeti egyezések és tévedések. (Előzmények)*, é.n., MNL BaML XIV. 39. c. 80. *Történeti egyezések és tévedések. (Előzmény)*, 1896. június 27.

történi felolvasása ügyében írt, dátum nélküli kérelem fogalmazványa több érdekességre is rávilágít:

„Nagys. Főtitkár Úr. Hajlott korom búcsuzásra int; és sajnálnám ha adósa maradnék a II osztálynak azon szívességéért hogy engem átvett tagjai közé 1883 ban. Illenkedő volna legalább egy értekezéssel nyomot hagyni arról, hogy az osztálynak nemcsak névoleges, hanem tevékeny tagja voltam. Nagyságodhoz pedig azért folyamodom, hogy legyen oly kegyes és kérdezze meg az osztály befolyásos előkelő tagjait, nincsenek-e kifogásaik ezen című most bejelentett értekezés ellen: „Történeti egyezések és tévedések.” Ha fellépésemet azután a mértékadó körök nem ellenzik, kérem méltóztassék velem tudatni, mely napon tarthatom meg az említett értekezést, melyet székfoglalónak tekintek. (...) Adalékul akadémiánk történetéhez megjegyzem hogy ~~28 éve~~ pár évtized előtt tudós kartársaim zárt ülésben akartak megfosztani szabad értekezhetési jogomtól. Azt kívánták, hogy előleges cenzura végett terjesszem a bizottság elé írásbeli dolgozatomat, s csak azt olvashassam fel abból, mit ki nem töröltek. Hiába hivatkoztam én akkor alap szabályokra, csak az elnök veto-jának köszönhettem, hogy ~~kívételt nem tettek személyemre~~ személyemre nézve kivételt mégsem tehettek. Kéziratban maradtak azonban ama gyűlölt történeti értekezések s botránytól tartva 1878 óta nem vettem többé részt az akadémiái üléseken.”⁶³

Mátyás Flóriánt végül 1898-ban választották a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagjának, székfoglaló értekezése 1898. április 24-én hangzott el *A magyarok első hadjárata Európában* címmel.⁶⁴ A tudós nem tartott a tudományos munkáival kapcsolatos kritikáktól, sőt egyik feljegyzésében éppen azt hangsúlyozta, hogy a tudományos testületeknél szükség van ellenzékre.⁶⁵ Amint azonban az előbbi idézetből is látható, kortársai eljárása a kritikus szemléletmódot illetően nem minden esetben korlátozódott az érvek és ellenérvek felek közti vitájára. Ezt támasztják alá Mátyás Flórián azon sorai is, amelyek egyik legjelentősebb történettudományi művének, a négykötetes *Historiae Hungaricae fontes domestici* (1882–1885) folytatásának elmaradását indokolják: „A munka czime *Historiae hingaricae fontes domestici* =, melynek kiadásában minket tudományos akadémiánk is segélyezett. Midőn ennek IVdik kötete is megjelent, melyben Sz. István király születési és uralkodási éveiről is értekeztiünk. Kikelt ~~a vállalat~~ az eddig megjelent közlemények becsértéke ellen egyik népszerű tudósunk, és egy időszaki folyóiratban bebizonyította, hogy mi ezen akadémiái vállalat folytatására „képtelenek” vagyunk. Ebből következett az akadémiái megbízatás megszűnése; mert elmaradt a

⁶³ MNL BaML XIV. 39. c. 80. Történeti egyezések és tévedések. (Előzmény), 1896. június 27. (A feljegyzés a kézirat-törödékek utolsó lapjának hátoldalán található.)

⁶⁴ SZILÁGYI 1976. 215.

⁶⁵ „Még a tudományos testületeknél is szükség van az ellenzékre; ahol ez hiányzik, ott ilyet teremteni kell. Mert szükség van a tekintély diktálta dogmák ellenében részrehajlatlan kritikára. A kritikusnak pedig, hogy sikeresen védhessen vagy csáfolhassonnemcsak terjedelmesebb tudománygyal, hanem finomabb és-~~je~~ fegyelmezettebb elmeéllel is kell bírnia. Csak így ellensúlyozhatja a hatalom adta tekintélyt, s döntheti halomra a szeszély építette légvárakat. (...) Mi az élet véghatárán naponként készen állunk hogy örök nyugalomra hajthassuk fejünket; - kérjük tehát ifjabb kartársainkat, ne engedjék előbbi tespedésébe hanyatlani nemzeti történettudományunkat, s vállalkozzék valamelyikük az ellenzéki feladatok folytatására. Kitüntetés vagy anyagi haszon helyett bőséges jutalmat fog a tények jogvédője találni, azon tudatban, hogy kötelességét teljesítette.”

MNL BaML XIV. 39. f. 44. Vegyes feljegyzések, é.n.

biztosítás, hogy a kiadás költségei továbbra is fődöztetnek, nem érezhettünk tehát kedvet a haszontalannak tartott vállalat, saját költségen leendő folytatására.”⁶⁶

A fennmaradt kódexek kritikai egybevetésével összeállított középkori krónikákat, legendákat és egyéb forrásokot tartalmazó gyűjteményt Mátyás Flórián európai használatra szánta.⁶⁷ (Az első kötet Szent István király és Imre herceg legendáit, a második Anonymus *Gesta Hungarorum*át és Kézai Simon krónikáját, illetve a *Bécsi Képes Krónika* szövegét tartalmazta, a harmadikban a dubninci, zágrábi, váradi krónikák, valamint 12–13. századi történeti feljegyzések, a negyedikben pedig a pozsonyi krónika, illetve kisebb forrásművek mellett Rogerius és Razanus történeti munkája kerültek közlésre).⁶⁸ A bírálatot egy névtelen szerző írta, és a *Budapesti Szemle* 1885. márciusi és decemberi füzetében jelent meg. Ezt Mátyás Flórián 1886-ban a *Századok* hasábjában közölte, és válaszolt a kritikára.⁶⁹ A négykötetes történeti kútfők gyűjteményét⁷⁰ (*Historiae Hungaricae fontes domestici*) Pauler Gyula korszakalkotónak nevezte,⁷¹ a következő elismerés is tőle származik: „(...) a szerény magán embernek köszönhetjük, hogy Szent István legendájának, a *Képes Krónikának* megállható kritikai kiadását bírjuk, s hogy a dubninci krónika egyáltalában nyomtatásban megjelent és végre, – hogy még egyet, de a legfőbbet – említsem, az ő nevéhez fűződik annak a sokat vitatott, régi történetünk szempontjából oly fontos kérdésnek megoldása: melyik Béla királynak volt jegyzője Anonymus?”⁷²

1895-ből a jelzet és cím nélküli könyvecskében még egy bejegyzés található Muratorira vonatkozóan – „Muratori 4 t E I. 7”⁷³ –, ami a jelzet alapján szintén a szerző *Rerum Italicarum scriptores* művére utal.⁷⁴ E kötetre hivatkozást Mátyás Flórián *Nyugat-Európa története korabeli krónikák alapján* kéziratföredékében találhatunk.⁷⁵

A Pécsi Püspöki Könyvtárban Mátyás Flórián 1895. április 16-án Johann Georg von Eckhart *Corpus historicum medii aevi*...⁷⁶ kétkötetes művének első kötetét használta,⁷⁷ amelyre az 1898-ban megjelent *Egy honfoglalás előtt magyar hadjáratról* Né-

⁶⁶ MNL BaML XIV. 39. c. 124. Történeti jegyzetek II., é.n.

⁶⁷ SZILÁGYI 1976. 211.

⁶⁸ STEMLER 2004. 16.

⁶⁹ MÁTYÁS 1886. 450, 435–439.

⁷⁰ A *Historiae Hungaricae fontes domestici* ötödik kötetéhez készült kéziratokat Baranyai Béla, kaposvári levéltárnok rendezte sajtó alá. Lásd SZÖNYI 1909. 17.

⁷¹ TÓTH 1963. 4.

⁷² PAULER 1895. 354.

⁷³ PEK TGYO It. j. n.

⁷⁴ Lásd MÓRÓ 2001. 518. (R291. tétel) *Rerum Italicarum scriptores ... Collegit, adornavit, praef. auxit Ludovicus Antonius Muratorius*. IV. tom. Mediolani 1723, ex Typographia Societatis Palatinae in Regia Curia. 2 t., [10], 651 p. 6 t. 39 cm. 2° - exl. Georgii Klimo. Jelzet: PEK TGYO KK E.I.7.

⁷⁵ MNL BaML XIV. 39. c. 59. *Nyugat-Európa története korabeli krónikák alapján*, é.n.

⁷⁶ Lásd MÓRÓ 2001. 185. (E19. tétel)

Corpus historicum medii aevi, sive scriptores res in Orbe universo praecipue in Germania a temporibus maxime Caroli M[agni] imperatoris usque ad finem seculi post C.N. XV. gestas enarrantes aut illustrantes, e variis codicibus manuscriptis ... collecti, editi a Jo. Georgio Eccardo. Tom. 1–2. Francofurti–Lipsiae, 1743, J. P. Krauss. [10] fol., 2176 col., [14] fol., [9] fol., 2280 col., [10] fol. 36 cm. 2° - exl. Georgii Klimo 17'. Jelzet: PEK TGYO KK D.IV.12–13.

⁷⁷ PEK TGYO It. j.n.

metországban és I. Endre, Kálmán királyaink halála évéről művében található többszöri hivatkozás,⁷⁸ többek között a hun, avar és magyar nevezetek váltakozó használata kapcsán. Nem kizárt, hogy Mátyás Flórián 1895 után másik könyvtárban is kutatta Eccardi e művét, és az ott készített jegyzeteiből dolgozott, mindenesetre a Pécsi Püspöki Könyvtárban végzett kutatását követően az említett művében hivatkozik először Eccardinak e középkort tárgyaló gyűjteményére.

A könyvecske Mátyás Flóriánnal kapcsolatos utolsó bejegyzése szerint 1895-ben – további konkrét időmegjelölés nélkül – a *Népnevelők Kalauzát* (e.VIII.26–28.), valamint a *Kalauz egy számát* (1865 a.II.31.) kérte ki a tudós kutatásra.⁷⁹ A *Népnevelők Kalauza* (1866-tól *Kalauz*) című lap 1865-től 1870-ig havonta háromszor, 1861-től pedig évkönyvként jelent meg ugyanezen címmel, többek között kerületi tanfelügyelők, igazgatók, hitelemzők, tanítók számára. A szintén havonta háromszor megjelenő *Kalauz* általános pedagógiai és módszertani cikkeket tartalmazott.⁸⁰ Mátyás Flórián világi tanárként 1858 és 1860 között tanított a ciszterci rend pécsi főgimnáziumában,⁸¹ amelynek így tanári és ifjúsági könyvtára folyamatosan gyarapodó anyagához is hozzáférhetett. A hagyatéki iratokban, valamint a gimnáziumnak a Magyar Nemzeti Levéltár Baranya Megyei Levéltára őrzetében lévő iratanyagában nem találtam forrást a gimnázium könyvtárából kölcsönzött, illetve helyben használt könyvekre, folyóiratokra vonatkozóan, viszont a tudós saját könyvtárában megtalálható volt a *Népnevelők Kalauza* 1863. évi kiadása.⁸²

További források a Pécsi Püspöki Könyvtárból a hagyatéki iratanyag alapján

Több olyan forrás található a hagyatéki iratanyagban, amelyekben – többnyire a keltezésben – feltüntetésre került Pécs város neve. Pusztán ezt figyelembe véve Mátyás Flórián a jegyzetek alapjául szolgáló műveket a Pécsi Püspöki Könyvtárban is kutathatta, amennyiben azok az állomány részét képezték. E forrásokban azonban a hivatkozások alapján olyan könyvekre való utalások is felfedezhetőek, amelyek a Mátyás Flórián-könyvtárról készült jegyzékek adatai szerint⁸³ saját könyvtárában is megtalálhatóak voltak. Ilyen esetekben nem bizonyítható, hogy a tudós a saját könyvtárában meglévő köteteket a könyvtári kutatást követően szerezte-e be, vagy már korábban is könyvtára részét alkották.

Azon kijegyzetelésekről, amelyek szó szerinti, folytonos szövegmásolatai adott műveknek, és a hivatkozott művek a tudós könyvtárának nyilvántartásai alapján

⁷⁸ MÁTYÁS 1898. 21., 22., 26., 28.

⁷⁹ PEK TGYO It. j.n.

⁸⁰ <http://mek.oszk.hu/01800/01861/01861.htm> [2015.02.20]

⁸¹ BÉKEFI-KASSUBA-WERNER 1896. 281.

⁸² PEK TGYO j.n. a.

⁸³ MNL BaML XIV. 39. a. 22., MNL BaML IV. 1420. 267, PEK TGYO j.n. a, PEK TGYO j.n. b. Az egyes jegyzékekről részletesebben lásd KOCSIS 2014. 215–244.

nem voltak megtalálhatóak saját könyvtárában, pécsi helymegjelölés esetén nagyobb valószínűséggel állítható, hogy a püspöki könyvtárban történő kutatások alkalmával készültek. A nagyobb valószínűséget az alapozza meg, hogy a kutatott művek megtalálhatóak voltak Pécs akkoriban egyetlen nyilvános könyvtárában, leginkább pedig az, hogy Mátyás Flórián a kézirataiban tanulmányútjai kivételével ritkán jegyezte fel kutatásainak helyét és idejét. Mindezek alapján a következőkben a vizsgálat tárgya a biztosan és a valószínűleg a Pécsi Püspöki Könyvtárban kutatott, illetve a könyvtárból kölcsönzött művek két nagy csoportja.

Anyagi források hiányában a tudományos eredmények közlésének nehézségei mind nyelvészeti, mind történettudományi kutatásai során végigkísérték a tudós életét. Több feljegyzés tanúskodik az akadémiai támogatások szétosztásával kapcsolatos ellenérzéseiről. Meggyőződése volt, hogy az akadémia olyan szerzőket támogatott inkább, akik nem hoztak helyre évszázados tévedéseket, és új felfedezéseket sem tettek. Hat értekezésben összefoglalt Anonymus-kutatásait például – a fő tézis szerint Anonymus nem I. (uralkodott: 1060–1063), hanem III. Béla (uralkodott: 1172–1196) jegyzője volt – az akadémia még kiadásra érdemesnek sem találta, így saját költségén kellett megjelentetnie, de a *Magyar nyelvtörténeti szótárral* járó munkálatokat követően a nyelvészettel való felhagyásának oka is részben saját forrásainak tudományos célokra történő felélésében keresendő.⁸⁴

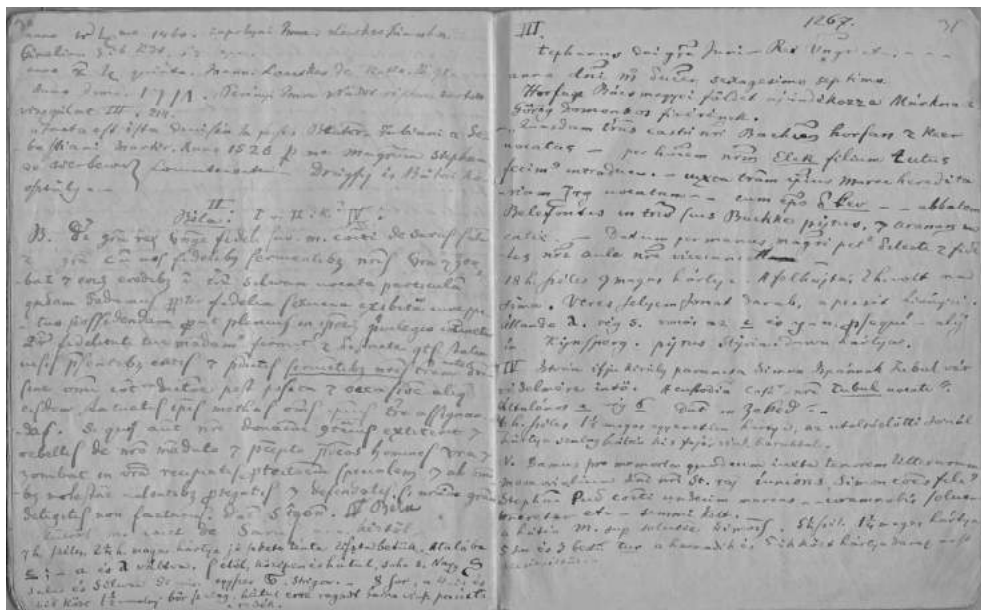
A hazai és külföldi könyvtárakat Tóth István sorai alapján saját költségén járta be,⁸⁵ a köz- és magánlevéltárakat egyaránt, amit a hagyatéki iratanyag egyes feljegyzései is alátámasztanak. A tanulmányutak alkalmával készült legtöbb jegyzet diplomatikai kutatásaihoz köthető, amelyek többségén hely- és időmegjelölés is található. 1866 szeptemberében Veszprémben Szent László diplomáját, ugyanebben az évben Zircen IV. Béla 1254. évi adománylevelét tanulmányozta, 1869 novemberében, 1870 augusztusában és 1876-ban Esztergomban kutatott. Az eredeti dokumentumokról a legtöbbször saját megjegyzéseivel ellátott, kézírásos másolatokat és – 1866. szeptember 11-ei, veszprémi kutatása során keletkezett jegyzeteiben használt kifejezéssel élve – okmánybúvárlati jegyzőkönyveket készített. Jegyzetei között „Pécsi eredeti okm.” alcím alatt a Klimo Könyvtár alapállományának részét képező oklevélgyűjteményből közöl részleteket, összesen 28, sorszámmal ellátott oklevél leírását, kiegészítve azokat saját meglátásaival.⁸⁶ Hivatkozást két helyen találhatunk a sorok között: az egyik esetben a harmadik kötet 67. lapjára, a másikban az első kötet 54. lapjára utal.⁸⁷ E jegyzetek keletkezési ideje az 1866 és 1869 közötti évekre tehető, mivel közvetlenül a kutatás során rögzített sorok felett egy 1866-os, alattuk pedig egy 1869-es tanulmányúton készített feljegyzések olvashatóak.

⁸⁴ MNL BaML XIV. 39. f. 44. Vegyes feljegyzések, é.n.

⁸⁵ TÓTH 1978. 6.

⁸⁶ Például „IV István ifju király parancsa Simon Ispánnak Tubul vár védelmére intő. (...) 6 h. széles, 1 1/2 magas egyenetlen hártya, az utolsóelőtti sornál hártya szalag hátán kis fejtér viaszpecséttel.” „VI László konszensusa Farkas, Emődi húsvét fia részére Thorona föld hagyományzása tárgyában. (...) 6. h. sz. 3 1/2 magas hártya 13 sor. a 7 és 8 -ik közt vízirányosan áthuzott hártyszalagon hátul barna viaszdarab.” MNL BaML XIV. 39. c. 109. Diplomatikai feljegyzések, 1866–1970.

⁸⁷ MNL BaML XIV. 39. c. 109. Diplomatikai feljegyzések, 1866–1970.

6. kép – Mátyás Flórián jegyzetei a *Cimelion* gyűjtemény okleveleiről (részlet).
 Diplomatikai feljegyzések, 1866-1970.⁸⁸

A négykötetes gyűjtemény az Árpád- és Anjou-kortól 1709-ig bezárólag keletkezett, 266 kéziratos oklevelet tartalmaz.⁸⁹ A hagyatéki iratanyagban található történettudományi jegyzetekben még három esetben fordul elő konkrét hivatkozás a *Cimelion*ra. Egy alkalommal a „*Cimelii Episcopalis Bibliotheca*” feltüntetését követően – pontosabb hivatkozás nélkül – pusztán pár sort idéz valamely kötet ötödik oldaláról, a kutatás ideje pedig nem pontosan beazonosítható. A feljegyzés előtti és utáni jegyzetekben sem található konkrét időmeghatározás.

Ezen utóbbi *Cimelion*-hivatkozás további érdekessége, hogy közvetlenül felette egy Francisci Troll-kéziratra,⁹⁰ és egy Koller József megjegyzéseivel ellátott, Johann Christian von Engel-műre történő utalás található. Mindezek után „*Chronicon mss. 3 Tomi in folio in Biblioth. Epali 5 Ecclien*” sorral bevezetve megközelítőleg négyoldalmnyi, német nyelvű jegyzet készült – vélhetően Engel művéről – az oldalak tetején „*Koller Mss.*”, vagyis Koller-kézirat megjelöléssel.⁹¹ E jegyzeteket Szent István-

⁸⁸ MNL BaML XIV. 39. c. 109.

⁸⁹ SCHMELCZER-POHÁNKA 2012. 216.

⁹⁰ Békefi Remig sorai alapján Troll Ferenc, a pécsi káptalan nagyprépostja 1904-ben, amikor Mátyás Flórián beteg lett, meglátogatta a tudóst, régi barátját otthonában. Ekkor a halálról beszélgettek, Mátyás Flórián pedig kijelentette, hogy áldozócütörtökön, Krisztus mennybenemelének ünnepén fog meghalni. Végül 1904. április 2-án, nagyszombaton hunyt el. Lásd BÉKEFI 1906. 19.

⁹¹ „Über die Geschichte des Ungarischen Reichs von Johann Christian von Engel Wien 1813, 1814. Bemerkungen von Joseph Koller Gross-Propsten in Fünfkirchen. 1820.”, „*Mss. Rosz. D. Francisci Troll Canonici 5 Ecclesiensis.*” MNL BaML XIV. 39 c. 109. Diplomatikai feljegyzések, 1866-1970.

nal kapcsolatos kutatásai során készíthette, *Értekezés Anasztáz első esztergomi érsek és Szent István 1001-i oklevele fölött* című írása 1869-ben jelent meg.⁹²

E hivatkozásokat követően „*Res nummaria*” címmel 13 oldalnyi jegyzetet közöl. A forrás helyeként a *Cimeliont* jelöli meg, a kutatás ideje azonban itt sincs feltüntetve. Az oklevélgyűjteményre vonatkozó harmadik konkrét utalás „*Cymeliotheca. I.*”, a forrás helyének megjelölése pedig Pécsi Püspöki Levéltár formában történik. Ez alkalommal a kutatás során IV. darabként jelölt, Tubul vár védelméről szóló, keltezés nélküli oklevélből idéz pár sort.⁹³

Mátyás Flórián nyelvészeti és történettudományi vizsgálódásaihoz egyaránt fontos forrásnak tartotta eredeti oklevelek tanulmányozását. „*A Cod. Dipl. Hungarica nem adja mindenütt teljes hűséggel az eredeti szövegeket, nem is alkalmas előleges kritika nélkül kutfői idézésekre. Csak eredeti oklevelek huzamosabb tanulmányozása után lehetünk oly helyzetben, hogy ismert keltű okiratokban használt kifejezésekből a királyi jegyző korát némi valószínűséggel meghatározhassuk.*”⁹⁴ Egy kézirata elején pedig a következőket találhatjuk: „*Számos évet töltöttünk anyaggyűjtéssel magyar nyelvtörténeti szótárhoz. Szók és szókötési viszonyok történetírása diplomatikai buvárlatot követel, - századonként osztályozott eredeti oklevelek bírálatos ismeretét. A nálunk eddig kiadott diplomatariuminkok nem sokat e célra keveset használnak. Sem Fejér, sem a többi tudós gyűjtő jót nem áll között oklevele valódiságáról. Vagy nem tudja, vagy nem akarja megmondani nincs-e az valahol interpolálva, - nem koholt-e egészen. Sőt még arról sem biztosít; híven van-e az leírásolva és nyomtatva. (...) Anonymus művéből 180 magyar szót sorolhatunk elő; személy - hely és folyó neveket együtt véve.*”⁹⁵

Mátyás Flóriánnak 1894-ben jelent meg *Diplomatikai vitatkozások* című értekezése, amelyben egyrészt ismerteti a diplomatika fő kellékeit (a diplomák helyes olvasása, a szokásos formulák és műszavak helyes értelmezése, az írás és a pecsételési módok korszerű ismerete), másrészt a *Kálmán király oklevelei* című munka tévedéseinek helyreigazítását adja.⁹⁶ A cáfolt állítások szerzőjét, Fejérpataky Lászlót csak tudós értekezőként nevezi meg, a *Cimelionra* Mátyás Flórián e művében és annak kéziratában nem történik utalás. Ellenben a Magyar Nyelvtudomány II. füzetében 1863-ban közölt *Akadémiai értekezések igazítás és potlékul a Magyar Nyelv Szótárához* munkájában, az arányzik szó magyarázata esetében konkrét hivatkozás található: „*Arányzik = irányul. Az Dezmasok ugy uegezzenek uele, az mintt eő Felsegenek nagioh haznara aránzik. Instructio super Decimatione 1609. Pécsi Cimelia IV. 126. l.*”⁹⁷ Ebből az következik, hogy Mátyás Flórián már 1863 előtt is – illetve legfeljebb ez évben – kutatta a Pécsi Püspöki Könyvtár oklevélgyűjteményét. A *Cimelion* tanulmányozása oklevelek írásképeinek, szóhasználati és nyelvtani sajátosságok vizsgálatát illetően nyújthatott számára mintát, amit leginkább a valóban eredeti és az eredetinek

⁹² MÁTYÁS 1869.

⁹³ MNL BaML XIV. 39. c. 109. Diplomatikai feljegyzések, 1866–1970.

⁹⁴ MNL BaML XIV. 39. c. 26. I. Értekezés Anonymus időkora bizonytalan voltáról. Előzmény, 1866.

⁹⁵ MNL BaML XIV. 39. c. 27. Anonymus időkoráról IV. Előzmény, 1870.

⁹⁶ MÁTYÁS 1894. 581–591.

⁹⁷ MÁTYÁS 1863. 22.

vélt oklevelek közötti különbségtétel, és ez által az idők során rögzült tévedések korrigálása során kamatoztatható.

Nemcsak diplomatikai írásokat, hanem egyes szerzők történeti problémákra adott, általa hibásnak vélt megoldásait is gyakran cáfolta műveiben, de minden esetben útmutatást is kaphatunk, hogy milyen elvek mentén kell megközelíteni helyesen egy adott típusú kérdést. Erre példát találhatunk Kézaival kapcsolatos feljegyzéseiben: „Történt dolgok tényhű elbeszélése historia, - képzelt, ~~események~~ vagy valónak vélt, de nem igazolható események összeállítása, szófia beszéd, vagy mese. Midőn például Kézai harmadfélszázad mulva azt írja, hogy Péter király Sz. István hugafia volt, elhiszem, mert egykoruan is az írják, - midőn hozzá teszi, hogy atyja velenceziek hercege volt, nem hiszem el. Ezt előtte még senki nem mondotta; adja urát állításának, hol olvasta, kitől hallotta? Sokat tart ő valónak, mit olvasói némelyike hat század mulva sem akar olybá venni.”⁹⁸

„Számos tévedésekre adnak alkalmat a kútfői gyűjteményekkel nyereségre spekuláló hanyag és tudatlan vállalkozók. Például szolgál a »Monumenta Arpadiana« című, Endlicher nevét bitorló gyűjteményes munka 1849-ből.”⁹⁹ „Tiszteljük mi mindenkinél a magán véleményt bármily tarthatlannak tartjuk is azt, de Endlicher feldicsért eljárását még sem ~~mel-~~ ~~őzhetjük hallgatással~~ mentegethetjük.”¹⁰⁰ – írja a Pogány szokások őseinknél. Roger és Tamás esperesek a nagy tatárjárásról befejező részének kéziratföredékében, amelyben kifejti, hogy a bécsi udvari könyvtár igazgatója a bécsi *Sambucus kódex*t Kézai művének, a bécsivel egyező *Budai Krónikát* pedig Kézai munkáján alapulónak tartotta. A kéziratföredék sorai alapján Mátyás Flórián tudós szaktársaival együtt az összes fennmaradt krónika szövegét áttanulmányozta, és képesek lennének igazolni, hogy Kézai dolgozott a Budai csoporthoz tartozó krónikákból, nem pedig fordítva.

A *Budai Krónikára* több hivatkozás található Mátyás Flórián műveiben. A hagyatéki iratanyagban fennmaradt jegyzetei alapján egy adott forrás esetében, amennyiben annak több kiadása is létezett, szinte mindegyiket áttanulmányozta, főleg a hazánkban hozzáférhető irodalmak esetében. A *Budai Krónika* eredeti példányai Budapesten az Országos Széchényi Könyvtárban és az Egyetemi Könyvtárban találhatóak,¹⁰¹ a Pécsi Püspöki Könyvtár azonban rendelkezett egy, a Hess András által 1473-ban Budán nyomtatott krónika Johannes Menestarffer-féle 1481-es másolatával.¹⁰² A kézirat Klimó György püspök idejében, valószínűleg 1777 májusa és 1778 között Koller József első könyvtárőr közvetítésével került a könyvtárba, és a bibliotékáról készült első katalógusban (1778) már szerepelt.¹⁰³ 1838-ban még megvolt, de 1859-ben – amely évben Mátyás Flórián már biztosan végzett kutatásokat a

⁹⁸ MNL BaML XIV. 39. c. 46. Pogány szokások őseinknél Roger és Tamás esperesek a nagy tatárjárásról, é.n.

⁹⁹ MÁTYÁS 1898. 4.

¹⁰⁰ MNL BaML XIV. 39. c. 46. Pogány szokások őseinknél. Roger és Tamás esperesek a nagy tatárjárásról, é.n.

¹⁰¹ BODA 1973. 7.

¹⁰² A krónika szerzője a kolofón alapján Johann Menestarffer, a hét szabad művészet doktora és kánonjogi licenciátus, aki Bécsben másolta le a magyar krónikát. Nevének nyolc változata létezett, sokáig pedig nem jogtudósként, hanem tévesen orvosként tartották számon. Lásd SCHMELCZER-POHÁNKA 2014. 241–246.

¹⁰³ SCHMELCZER-POHÁNKA 2014. 246.

könyvtárban – már nem volt fellelhető.¹⁰⁴ Valójában ekkor még a könyvtár állományának részét képezhette, ténylegesen az 1910-es évek közepe és 1930 között kerülhetett ki abból. 1971-ben az Eötvös József Collégium könyvtárában találtak rá, és csak 1993-ban került vissza Pécsre, azóta is a Pécsi Egyházmegye őrzi.¹⁰⁵ Mátyás Flóriánnak a hagyatéki iratanyagban található *Chronicon Budense anni 1473* című, 158 számozott oldalnyi, az utolsó lapon *Quinque-Ecclesiis* (Pécs), 1882. január 28. keltezéssel ellátott kijegyzetelése nem tartalmaz utalást a Pécsi Püspöki Könyvtárra.¹⁰⁶ Elképzelhető, hogy kölcsönzött műből dolgozott pécsi otthonában, vagy jegyzeteinek nagy része Budapest valamely könyvtárában készült, de Pécssett fejezte be a munkát. Összességében a rendelkezésre álló adatok alapján nem bizonyítható, hogy Mátyás Flórián a Pécsi Püspöki Könyvtárban található műről készítette e jegyzeteit.

Pécssett, 1864. február 18-ai keltezéssel ellátott, *Egyháztörténeti jegyzetek* címet viselő írásában¹⁰⁷ Mátyás Flórián Claude Fleury egyik egyháztörténettel foglalkozó művéből idéz több részletet kommentárokkal ellátva. A keltezést, valamint azt figyelembe véve, hogy a szerző több műve is fellelhető volt a Pécsi Püspöki Könyvtárban, legfeljebb szintén csak bizonyos mértékben valószínűsíthető, hogy ott történt a kutatás. Fleury *Historia ecclesiastica* művének XIV. kötetéről készített, Pécssett, 1864. április 7-ei keltezéssel ellátott jegyzet is található a hagyatéki iratanyagban,¹⁰⁸ ami alapján arra következtethetnénk, hogy több alkalommal kutatta azt a könyvtárban, de nem zárható ki, hogy kikölcsönözte otthoni használatra – a Pécsi Püspöki Könyvtár ezen időszak kölcsönzéseit rögzítő jegyzékében sajnos nincs nyoma¹⁰⁹ –, illetve egy másik könyvtár példányát használta. Mátyás Flórián saját könyvtárának nem volt része e mű, egyéb hivatkozást pedig nem találtam rá vonatkozóan a kéziratokban és az általam vizsgált, nyomtatásban megjelent munkákban.

Mátyás Flóriánnak a *Péter és Aba királyok országlása és végnapjai* című műve kéziratföredékében a kritikai megjegyzéseket követően a következőket olvashatjuk: „Hasonló kifogásokat hoz fel Koller az 1782-ben kiadott »Pécsi püspökség történeté«ben.”, majd idéz a szerzőtől.¹¹⁰ Vagyis ismerte Koller József egyháztörténeti munkáját (*Historia Episcopatus Quinqueecclesiarum*) is, azonban ez esetben sem maradt fenn forrás, ami igazolná, hogy a tudós a pécsi könyvtárban kutatta annak valamely kötetét. A könyvtár közvetett hatása azonban mégis fenntartható e mű kapcsán, hiszen a püspöki könyvtár nagyprépostja Pécssett kiadott művéhez kézenfekvőbb egy pécsi tudós, kutató számára Pécssett hozzáférni, mint bárhol máshol.

Mátyás Flórián egyháztörténeti kutatásairól pár évvel nyelvészeti munkásságának befejezését követően, 1875. május 3-ai dátummal ellátott, *Egyházviselési régiségek* című akadémiai értekezésének kéziratából tudhatunk meg többet. „Jó ideje

¹⁰⁴ FITZ 1931–1932. 6.

¹⁰⁵ SCHMELCZER-POHÁNKA 2014. 249–251.

¹⁰⁶ MNL BaML XIV. 39. c. 13. *Chronicon Budense anni 1473*, 1882. január 28.

¹⁰⁷ MNL BaML XIV. 39. c. 132. *Egyháztörténeti jegyzetek*, 1864. február 18.

¹⁰⁸ MNL BaML XIV. 39. c. 133. Claude Fleury *Historia ecclesiastica* Tom. XIV., 1864. április 7.

¹⁰⁹ PEK TGYO It. Ms 556.

¹¹⁰ MNL BaML XIV. 39. c. 95. *Péter és Aba királyok országlása és végnapjai*, é.n.

hogy megszüntettem, s azt hívén végképen, akadémiai működésemet; miért értekezem mégis ma, és pedig egyházviselési régiségekről, elmondom. Hiu erőlködések közt, hogy én majd csekély vagyonom bel- és külföldi utazásokra vesztegetvén, honi diplomatikánk felvirágzását előmozdíthatom, - az esztergomi székesegyházat is meglátogatám: s bámulva kelle tapasztalnom, hogy a főoltárán és falain ~~frescoképek~~ és szemlélhető szobrok és fresco képek Sz. Adalbert, Anasztáz Gellért, és Mór püspököket nem római, hanem görög egyházi viselettel, vállatverő üstökkel és szakállal ábrázolják. Mint jelent ez ? gondolám; Schwartz Godofred elméletét fogadták el azon művek alkotói és megrendelői mely szerint, a magyarok keresztény hitre térítését, nem a római, hanem a keleti görög egyháznak kell tulajdonítanunk? (...) Ismeretlen-e korunkban mai egyházvisélet története vagy abban nyugodjunk meg, hogy képviselőnek és faragóknak minden vétkét el kell néznünk?"¹¹¹ A kézirat e bevezető szavai arra is magyarázatot adnak, hogy az utójegyzetben található hivatkozás – amely felett Pécssett, 1875. január 27-ei dátum szerepel – milyen szempontból volt fontos Mátyás Flórián számára: „(...) bajuszos még Janus Pannonius pécsi püspök, a pécsi püspöki könyvtár érmén.”¹¹²

A Pécsi Püspöki Könyvtárban nagy jelentőséggel bírt Klimó György éremgyűjteménye, ami több mint 3000 darabra becsülhető. A gyűjteményt a püspök halála után, az 1800-as évek elején kirabolták, aminek következtében szinte teljesen megsemmisült, Klimó utódai azonban újabb érmekkel gazdagították.¹¹³ A bajuszos Janus Pannonius egy 1840-es években előkerült ezüst érmen volt látható, ami mára már sajnos sem a könyvtár őrzetében, sem a püspökségen nem található.¹¹⁴ Mátyás Flórián a Pécsi Püspöki Könyvtárban végzett kutatásai alkalmával többször is találkozhatott az éremgyűjtemény darabjaival, ennek írásos nyoma azonban csak a fenti sorban maradt fenn.

Egyházviselési régiségek címmel található még egy kéziratváltozat a hagyatéki iratanyagban, ez azonban keltezés nélküli, viszont az előbbinél korábbi lehet, mivel olyan részeket is tartalmaz, amelyek a fent említett iratba már nem kerültek be, és e kéziratban is többszörösen áthúzva szerepelnek. E fájdalommal teli sorok legtöbbje négy évvel korábban abbahagyott akadémiai működésére tekintenek vissza, mind nyelvészeti, mind történettudományi munkásságára nézve a támogatottság és az elismertség hiányáról számolnak be.¹¹⁵ Kutatói szenvedélye és a könyvek iránti szeretete azonban haláláig megmaradtak, amit gazdag könyvtára is bizonyít.

¹¹¹ MNL BaML XIV. 39. c. 129. Egyházviselési régiségek, 1875. május 3.

¹¹² MNL BaML XIV. 39. c. 129. Egyházviselési régiségek, 1875. május 3.

¹¹³ RAYMAN 2007. 17–21.

¹¹⁴ Dr. Schmelcz-Pohánka Éva szíves közlése alapján, akinek ezúton is köszönöm a kutatásaim során nyújtott segítségét.

¹¹⁵ A kéziratban például a második bekezdés nehezen olvasható, a mondatok többszörösen áthúzva szerepelnek: „(...) Tudós férfiak őszhangzó itélete ellen tudomány terén nincs fölbebes, s-saját véleményem is tehát azokéhoz járult; s meggyőződtem, hogy nem szorgalomhiány, hanem elmetehetségim csekély volta miatt vagyok képtelen e tudomány [a nyelvtudomány – megjegyzés tőlem, K. É.] gyarapítását elősegíteni. Diplomatikával (...) tüzetesen kelle foglalkoznom, mert ~~ny~~ oklevelek képezik nyelvünk egyik őstörténeti forrását. Épen midőn búcsut akarok venni a grammatikától, történik hogy az Egyetem tanári kara pályadíjt oszt, legjobb értekezésnek Anonymus időkoráról. A nyertes mű irányadó tekintélyekkel egyezőleg, I. Béla idejére ~~határozta~~ teszi őt meg. Közbekelle szólanom s ~~hat~~ őt év telet bele, míg Anonymust (...) 3ik Béla jegyzőjéül sikerült

Az akadémia Nyelv- és Széptudományi Osztályának 1865. november 6-án tartott ülésén Hunfalvy Pál felvetette, hogy mivel Mátyás Flórián akkori, nyelvtörténeti szótárral kapcsolatos munkálatai miatt Pestre való költözése válik szükségessé, az akadémia könyvtárának másodalkönyvtárnoka is lehetne. A létszám bővítés indokolt lett volna, de az Igazgató Tanács 1866. március 18-ai határozata alapján a másodalkönyvtárnok fizetésére nem volt fedezet, valamint a tanács két nyelvtudós könyvtárnoka – Hunfalvy Pál, Budenz József – mellett inkább egy „történetnyomozót” szeretett volna kinevezni. Ezen utóbbi szempont nem teljesült, mivel 1868 végén Lindner Ernő, jogász, nyelvész, irodalomtudós, műfordító kapta meg az állást.¹¹⁶

Egy Mátyás Flórián által írt, dátum nélküli levélfogalmazvány alapján azonban a tudós mégiscsak volt könyvtáros, egy családi gyűjtemény könyvtárosa. A fogalmazványt, amely valójában egy könyvek visszakérése tárgyában írt felszólításra válaszul készülhetett, a tudós Hellebrandt Árpádnak, az akadémiai könyvtár alkönyvtárnokának címezte. A levél szövege alapján annak megírásakor Mátyás Flórián 84 éves volt, és 30 évvel ezelőtt, vagyis 1872-ben ő volt azon családi gyűjtemény könyvtárosa, amely háromkötetes Liviusának visszajuttatására szólították fel. A könyveket tudomása szerint már visszaküldte a tulajdonoshoz.¹¹⁷ Sajnos a hagyatéki iratanyagból nem derül ki, hogy mely gyűjtemény könyvtárosa lehetett a tudós. Fráter Jánosné hivatkozott munkájában beszámol az akadémia könyvtárosairól is, Mátyás Flóriánt azonban nem említi köztük.¹¹⁸ Mindenesetre a levélfogalmazványból még arra a további érdekességre is fény derül, miszerint saját könyvtárát ezernyi munkából állóra becsüli.¹¹⁹

Mátyás Flórián számos hazai és külföldi könyvtárban, levéltárban, a Pécsi Püspöki Könyvtárban pedig a fennmaradt kutatói nyilvántartások alapján 1859 és 1895 között végzett kutatásokat. Akadémiai működéséből adódó feladatai többször Budapestre szolgáltatták, Pécsre azonban mindig visszatért, ahogy a város akkoriban egyetlen nyilvános könyvtárába is több alkalommal. A tudós folyamatosan gyarapította saját könyvtárát, amihez a püspöki könyvtár is mintául szolgálhatott, a könyvtárból kölcsönzött vagy ott kutatott szerzők említett művei azonban nem képezték a Mátyás Flórián-könyvtár részét. Muratori és Bolland munkáit például többször is kutatta a könyvtárban, számos hivatkozást találni az egyes kötetekre a hagyatéki iratanyagban, a gyakran hivatkozott szerzők művei pedig sok esetben fellelhetőek voltak könyvtárában, ahogy a püspöki könyvtár alapállományát

bemutathatnom. Tudós történetbuvárink, mégis előbbi véleményökben maradtak. Megkísértém Gizela első királyémnk, Péter király származása, történeti problémáink fejtegetését; történetírói tekintélyünk nem tartják előadásimat figyelemre méltóknak. Saját ügyemben bárki illetékesb bíró nálamnál, himni kezdém tehát, hogy történettudományunk gyarapítására hasznos működésem nem szorgalmam, hanem tehetségem nincsen befolyást nem gyakorolhatan ugyan, s úgy tevék mint az ki bölcs akar lenni, és addig bölcs míg hallgat.” MNL BaML XIV. 39. c. 130. Egyházviselési régiségek, é.n.

¹¹⁶ FRÁTER 1965. 15.

¹¹⁷ MNL BaML XIV. 39. e. 48. Levél Hellebrandt Árpádhoz (fogalmazvány), é.n.

¹¹⁸ FRÁTER 1965.

¹¹⁹ MNL BaML XIV. 39. e. 48. Levél Hellebrandt Árpádhoz (fogalmazvány), é.n., A Mátyás Flórián-könyvtár állományára vonatkozó felmérések adatait lásd KOC SIS 2014. 215–244.

képező kötetek közül több is. Feltehetőleg szándékában állhatott az ott kutatott műveket, illetve néhányat azok közül valamilyen módon beszerezni. Mátyás Flórián könyvtárának és kutatásainak elemzése további kérdések felvetését teszi lehetővé. Emellett e témában folytatott vizsgálódások többek között arra is rávilágíthatnak, hogy a város első akadémikusának tudományos munkássága és személye a fennmaradt források alapján leginkább a Pécssett végzett kutatásainak és könyvtára vizsgálata révén köthető a tudós szeretett városához, ezzel is tisztelve nagysága előtt és egyben megemlékezve Pécshez való kötődéséről.

FORRÁSOK

- MNL BaML IV. 1406. g. Pécs Város Tanácsának iratai (18. sz.) 1872–1950 g. „E” (1946-ban EA, 1947-től I.), Főjegyzői (Elnöki) ügyosztály iratai. E-5398/1930.
- MNL BaML IV. 1420. Pécs város okmánytára 267. 1905.
- MNL BaML XIV. 39. Magyar Nemzeti Levéltár Baranya Megyei Levéltára. Mátyás Flórián történész, akadémikus irathagyatéka. 1837–1904.
- a. Személyes iratok
 - b. Mátyás Flórián nyelvészeti munkásságához kapcsolódó iratok
 - c. Mátyás Flórián történettudományi munkásságához kapcsolódó iratok
 - e. Mátyás Flórián levelezése
 - f. Vegyes iratok
- PEK TGYO It. Ms 556 Pécsi Tudományegyetem Egyetemi Könyvtár és Tudásközpont Történeti Gyűjtemények Osztálya, Irattár. *Connotatio eorum, quibus libri pro lectione dati sunt e Publica Bibliotheca Quinque-Ecclesiensi cum restitutione eorumdem accurata serie deducta.* [Pécs, 1834–1877.] 22 fol.
- PEK TGYO It. Ms 581 Pécsi Tudományegyetem Egyetemi Könyvtár és Tudásközpont Történeti Gyűjtemények Osztálya, Irattár. Följegyzése minden úri vendégeknek, kik ezen nyilvános könyvtárt meglátogatni méltóztattak 1835-ik évi Szent György hava 24-kétől kezdődvén (1958-ig). [Vendégkönyv] 121, 58 fol. 40 cm. 2°.
- PEK TGYO It. Ms 1037 Pécsi Tudományegyetem Egyetemi Könyvtár és Tudásközpont Történeti Gyűjtemények Osztálya, Irattár. [Könyvtárlátogatók aláírásai] 1843. Január - (július). [s. n.] 10 fol. (Régi jelzet: Ms 948)
- PEK TGYO It. j.n. Pécsi Tudományegyetem Egyetemi Könyvtár és Tudásközpont Történeti Gyűjtemények Osztálya, Irattár. [A pécsi püspöki könyvtár látogatói (1879–1897)]. [Pécs, 1877–1897.] 59 fol.
- PEK TGYO j.n. a. Pécsi Tudományegyetem Egyetemi Könyvtár és Tudásközpont Történeti Gyűjtemények Osztálya. Mátyás Flórián könyveinek betűrendes és szakjegyzéke.

- PEK TGYO j.n. b. Pécsi Tudományegyetem Egyetemi Könyvtár és Tudásközpont Történeti Gyűjtemények Osztálya. Leltári Napló – Mátyás Flórián könyvtára.
- PEK TGYO KK Pécsi Tudományegyetem Egyetemi Könyvtár és Tudásközpont Történeti Gyűjtemények Osztálya, Klimó Könyvtár [Sz.R.I.16, E.VII.20, N.I.12–13, E.I.7, D.IV.12–13.]
- PTE EL VIII. 114. Pécsi Tudományegyetem Egyetemi Levéltár. Egyetemi Könyvtár iratai. A városi közművelődési könyvtár létesítése. 1938–1939.

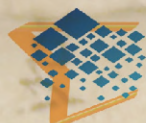
IRODALOM

- AMBRUSNÉ KÉRI 1992 AMBRUSNÉ KÉRI Katalin: A történeti Baranya megye római katolikus iskolaügye 1868–1918 között. Pécs, 1992. (<http://mek.oszk.hu/01800/01861/01861.htm>) [2015.02.20.]
- ASZTALOS 1925 ASZTALOS Miklós: A püspöki könyvtár vendégei 1835–1925. *Dunántúl*, 1925. április 12. 11–13.
- BÉKEFI 1906 BÉKEFI Remig: Emlékbeszéd Mátyás Flórián r. tag fölött. In: *A Magyar Tudományos Akadémia elhunyt tagjai fölött tartott emlékbeszédek*, XIII. kötet. (1906):1.
- BÉKEFI–KASSUBA–WERNER 1896 BÉKEFI Remig – KASSUBA Domokos – WERNER Adolf: Emlékönyv, melyet Magyarország ezeréves fennállásának ünnepén közrebocsát a hazai ciszterci rend. Budapest, 1896.
- BODA 1973 BODA Miklós: Krónika kerestetik. *Dunántúli Napló*, 1973. június 3. 7.
- CSEKUTI 1925 CSEKUTI Adolf: Mátyás Flóriánról és egyebekről. *Dunántúl*, 1925. április 3. 2.
- FÉNYES 1986 FÉNYES Miklós: A pécsi Klimó-könyvtár múlt századi forgalmáról. *Magyar Könyvszemle*, 102. (1986):1. 309–316.
- FITZ 1931–1932 FITZ József: A Pécsi Püspöki Könyvtár egy eltűnt kódexe: Menestarter Chronica Hungarorum. *Közlemények a pécsi Erzsébet-Tudományegyetem Könyvtárából*, (1931–1932):3. 1–8.
- FRÁTER 1965 FRÁTER Jánosné: Részletek az Akadémiai Könyvtár történetéből (1865–1875). Budapest, 1965. (A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Közleményei 45.)
- KOCSIS 2014 KOCSIS Éva: Mátyás Flórián, Pécs első akadémikusának könyvtára. In: *Rangos famíliák – jeles személyek a 18–20. századi Dél-Dunántúlon*. Szerk. KULT László – ÓDOR Imre. Pécs, 2014. (Baranyai Történelmi Közlemények 6.) 215–244.
- KÓKAY 1998 KÓKAY György: Muratori és Magyarország I. Muratori műveinek hazai elterjedtsége a 18. században. *Magyar Könyvszemle*, 114. (1998):3. 193–206.
- MÁTYÁS 1863 MÁTYÁS Flórián: Akadémiai értekezések igazítás és potlékul a Magyar Nyelv Szótárához. *Magyar Nyelvtudomány*, 1863. II. füzet.

- MÁTYÁS 1869 MÁTYÁS Flórián: Asztrik-Anasztáz első esztergomi érsek, és Sz. István 1001-ki oklevele fölött értekezik Mátyás Flórián m. t. akad. lev. tag. Buda, 1869.
- MÁTYÁS 1871 MÁTYÁS Flórián: Magyar nyelvtörténeti szótár-kísérlet. III. füzet. Pécs, 1871.
- MÁTYÁS 1886 MÁTYÁS Flórián: Nyílt levél a szerkesztőhöz a Magyar történeti kútfők IV. k. ügyében. *Századok*, 20. (1886). 450, 435–439.
- MÁTYÁS 1894 MÁTYÁS Flórián: Diplomatikai vitatkozások. *Századok*, 28. (1894). 581–591.
- MÁTYÁS 1896 MÁTYÁS Flórián: Történeti egyezések és tévedések. In: *Értekezések a Történeti Tudományok köréből*, XVI. kötet. (1896):10.
- MÁTYÁS 1898 MÁTYÁS Flórián: Egy honfoglalás előtti magyar hadjáratról Németországban és I. Endre, Kálmán királyaink halála évéről. In: *Értekezések a Történeti Tudományok köréből*, XVII. kötet. (1898):8.
- MÁTYÁS 1899 MÁTYÁS Flórián: Chronologiai megállapítások hazánk XI. és XII. századi történetéhez. In: *Értekezések a Történeti Tudományok köréből*, XVIII. kötet. (1899):5.
- MÓRÓ 2001 MÓRÓ Mária Anna: A Pécsi Egyetemi Könyvtárban őrzött Klimó-könyvtár katalógusa. I. A könyvek szerzői betűrendes katalógusa. Budapest, 2001. (A Pécsi Egyetemi Könyvtár kiadványai 1.)
- NAGY Ms NAGY Imre Gábor: Mátyás Flórián hagyatéka. Ms. Pécs, 2013.
- PAULER 1895 PAULER Gyula: Szent István király kanonizációja. Válaszul Mátyás Flóriánnak. *Századok*, 29. (1895). 354–357.
- PESTI 1536 PESTI Gábor (transl.): Aesopi Phrygis fabulae Gabriele Pannonio Pethino interprete. Esopus fabulaji, mellijeket mastan wijionnan magijar nijelwre forditot Pethij Gabriel. Viennae Pannoniae 1536. (<http://www.arcanum.hu/oszk/lpext.dll/eRMK/1f0f/2167/218f>) [2015.01.10.]
- RAYMAN 2007 RAYMAN János: Klimó György híres éremgyűjteménye. In: *„... használd ezt a könyvtárat ... a haza tisztességére és oltalmára, magad és mások hasznára.” Tudomány és kutatás a Klimó Könyvtárban. Konferencia a Pécsi Tudományegyetem Egyetemi Könyvtárában. 2006. szeptember 26.* Szerk. POHÁNKA Éva. Pécs, 2007. (A Pécsi Egyetemi Könyvtár Kiadványai 7.) 11–30.
- SCHMELCZER-POHÁNKA 2012 SCHMELCZER-POHÁNKA Éva: *„Boldog idők! Amikor az értelem intézményekben támogatásra lel. (...) Egyik fény gyűjtja a következőt.”* A pécsi püspöki könyvtár története (1774–1945). Pécs, 2012. (A Pécsi Egyetemi Könyvtár kiadványai 10.)
- SCHMELCZER-POHÁNKA 2014 SCHMELCZER-POHÁNKA Éva: A Klimó Könyvtár „kincsei” I. Johannes Menestarffer, *Chronica Hungarorum*, Bécs, 1481 (Kézirat). *Magyar Könyvszemle*, 130. (2014):2. 237–252.
- STEMLER 2004 STEMLER Ágnes: Nyelvrokonság és nyelvtörténet. Mátyás Flórián nyelvtudományi munkássága. Budapest, 2004.
- SZENTGYÖRGYI 2013 SZENTGYÖRGYI Rudolf: Korai oklevélgyűjteményeink nyelvtörténeti forrásértékéről. In: *Helynévtörténeti Tanulmányok* 9. 2013. 77–88.

- SZILÁGYI 1976 SZILÁGYI Erzsébet: Adatok Mátyás Flórián életéhez, nyelvészeti és történetírói tevékenységéhez. In: *Baranyai Helytörténetírás* 1976. 209–229.
- SZŐNYI 1909 SZŐNYI Ottó: Mátyás Flórián emlékezete. A „Pécs-Baranyamegyei Múzeum Egyesület” *Értesítője*, 2. (1909):1. 1–18.
- TÓTH 1963 TÓTH István: A pécsi Diogenes. Emlékezés Mátyás Flóriánra. *Dunántúli Napló*, 1963. június 21. 4.
- TÓTH 1978 TÓTH István: Pécs kiváló nyelv- és történettudósa. *Dunántúli Napló*, 1978. május 6. 6.

A Pécsi Egyetemi Könyvtár kiadványai 13.

PÉCSI TUDOMÁNYEGYETEM
Egyetemi Könyvtár és Tudásközpont

